

RAV SAADIA GAON'S TAFSIR ON THE ARAMAIC PORTION OF DANIEL

EDITED FROM MANUSCRIPTS

AND CAIRO GENIZA FRAGMENTS

WITH AN INTRODUCTION

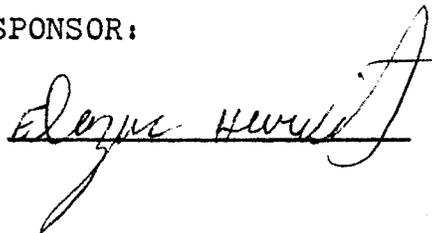
BY

STANLEY KLEIN

A MASTER'S PROJECT SUBMITTED TO THE FACULTY OF THE
BERNARD REVEL GRADUATE SCHOOL

IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
OF THE DEGREE OF
MASTER OF ARTS
AS OF JANUARY, 1977

SPONSOR:

A handwritten signature in cursive script, appearing to read "Elayne Hewitt", written over a horizontal line.

ABSTRACT

RAV SAADIA GAON'S TAFSIR ON THE ARAMAIC PORTION OF DANIEL
EDITED FROM MANUSCRIPTS AND CAIRO GENIZA FRAGMENTS
WITH AN INTRODUCTION
by
Stanley Klein

A hundred and fifty years ago, few of Rav Saadia Gaon's Arabic translations and commentaries on the Bible were available to European scholars. The rediscovery of these lost works of R. Saadia began with the first traces of new interest in Judeo-Arabic literature in seventeenth century Europe, culminating in the centralization of such manuscript material in European libraries during the nineteenth century, when most catalogues of these collections started to appear. At the same time, European Jewry was renewing its contact with the Arabic speaking communities of North Africa and Yemen. By the end of the nineteenth century, manuscripts from Yemen and the Cairo Geniza provided scholars for the first time with the major portion of R. Saadia's literary output on the Bible.

Among these works, R. Saadia's Tafsir (Arabic translation) on the Aramaic portion of Daniel is singled out for treatment here. This part of R. Saadia's exegetical work is found to be of special significance since he was acquainted with numerous Aramaic dialects from written sources, and could speak a number of these dialects himself. Such extensive knowledge of Aramaic from literary and oral sources was not available to later Jewish scholars, and when combined with R. Saadia's method of using comparative Semitic philology, yielded results which are of lasting value to modern scholarship.

In order to accurately ascertain R. Saadia's contribution to the understanding of Biblical Aramaic, we must have recourse to manuscripts of his Tafsir on Daniel. An edition of this book based on one Yemenite manuscript was published by H. Spiegel in 1906 as his doctoral dissertation, but it contains many mistakes and omissions, and can therefore not be relied upon. To rectify this situation, I have provided variants to his text from three other manuscripts and four Geniza fragments. The importance of these manuscripts and fragments is that they enable us to view the various stages of the textual history of this work from a short period after R. Saadia's death up to modern times.

With this information in hand, R. Saadia's Tafsir on Daniel is dealt with in the context of the textual criticism of his translations of other parts of the Bible. Doubts have been expressed about the accuracy, reliability, and even authorship of the text of these translations as we now have them. The reasons for these doubts are discussed, and on the basis of this analysis, the reliability of the text of the Tafsir on Daniel is examined.

Concluding the introduction, a sampling of R. Saadia's exegesis of Daniel is given, which highlights the value of the Tafsir for the study of Biblical Aramaic, and the importance of an accurate text of this work. The Judeo-Arabic text of the Tafsir on the Aramaic portion of Daniel then follows.

TABLE OF CONTENTS

PART

I.	INTRODUCTION	
	I.	The Rediscovery of R. Saadia's Lost Works 3-7
	II.	R. Saadia's Knowledge of Aramaic 8-15
	III.	Manuscripts Used For This Edition 16-21
	IV.	The Text of R. Saadia's Tafsir 22-39
	V.	R. Saadia's Exegesis of Daniel 40-47
	VI.	Notes 48-58
II.	BIBLIOGRAPHY	59-69
III.	RAV SAADIA'S TAFSIR ON THE ARAMAIC PORTION OF DANIEL - THE JUDEO-ARABIC TEXT WITH VARIANTS	2-81

CHAPTER I

THE REDISCOVERY OF R. SAADIA'S LOST WORKS

In the early epoch of modern Jewish scholarship, even a scholar of the stature of S. Rappaport had only a limited knowledge of R. Saadia's literary output, consisting of brief quotations and allusions culled from medieval sources. As to the magnitude of his work in the field of Biblical exegesis, Bahya Ibn Pakuda and Abraham Ibn Ezra provided some details.¹ The great Judeo-Arabic works written by R. Saadia and those who followed were lost to Europeans who, with the exception of a few scholars, understood no Arabic. Only those works which had been translated into Hebrew had survived and continued to be used. Even in the Orient where Arabic was still spoken, many of these works had gone out of use. The concise and to the point Bible comments of Abraham Ibn Ezra and Tanhum Yerushalmi had long replaced all the works of their predecessors, but here and there some of R. Saadia's Arabic translations and commentaries continued to be used and were available in manuscript form.²

The first traces of a new interest among Europeans in Judeo-Arabic literature began in the seventeenth century with scholars such as Joseph Scaliger; and Edward Pococke.³ Exceptionally important in bringing such works to Europe was

Richard Huntington. While stationed in Damascus as an English trade attache for many years during the seventeenth century, he managed to accumulate a collection of the Judeo-Arabic originals of many important Jewish works, which had to wait until the rise of modern Jewish scholarship to become well known.⁴

The gradual ingathering of Hebrew and Judeo-Arabic manuscripts to the great university and national libraries culminated in the nineteenth century with centralized collections which now began to be catalogued and described for the first time by Jewish scholars such as Munk, Dukes, Neubauer and Steinschneider.⁵ These scholars were knowledgeable in Arabic language and literature, a prerequisite for undertaking Judeo-Arabic studies.

At the same time European Jewry was renewing its contact with the Arabic speaking Jewish communities. Southern Italy now served as an important point of contact, just as it had been hundreds of years earlier. The Jews of the important Italian port city of Leghorn had close ties with those of the North African city of Tunis, with constant traffic flowing between these two cities.⁶ The Jewish printing center in Leghorn published numerous works by and for the use of North African Jews, some of these written in Judeo-Arabic.⁷ Important manuscripts reached Italy through this channel and then passed on to other European centers.⁸ A Tunisian Jewish Maecenas was once responsible for the publication of an impor-

tant Judeo-Arabic work in Paris.⁹

The small Jewish population of Palestine during the nineteenth century was another important center for contact between far-flung Jewish communities. It was from there that scholarly Jews were sent to solicit funds for the support of the charitable and educational institutions of the "Yishuv". One of these itinerant collectors was the Ashkenazi Jacob Saphir who travelled through a good part of Europe and the Orient. We are fortunate to have his diary Even Saphir which contains a detailed description of what he found interesting enough to record. During his Eastern travels, because of his scholarly background and interests, he was especially fascinated by the cultural life of the Yemenite Jews.¹⁰

Living in a remote corner of the Arabian Peninsula, they had nevertheless managed to keep in touch with the outside Jewish world. All the variegated literary trends found in the Midrashim, the works of the Babylonian Geonim, the Spanish poets and philosophers, and the mystics of Safed, had had their effects on the religious life of the Yemenite Jews. Surprisingly enough, some of these books which had been lost for centuries, were preserved to modern times only in Yemen.¹¹

Saphir's account of R. Saadia's works still in use in Yemen, provided invaluable information for European Scholars.¹² Book dealers found an abundant source of Hebrew and Judeo-Arabic manuscripts in Yemen, where printed books were still considered a rarity, and the impoverished Yemenite Jews were overjoyed to find that these outsiders would pay relatively high prices

for old manuscripts which were in poor condition, frequently giving them in exchange newly printed books which were much more usable.¹³ In this way the late nineteenth century saw a huge influx of Yemenite manuscripts to the libraries of England and Germany, many of them Bible manuscripts containing R. Saadia's Arabic translation.¹⁴

But the most important and most striking event for the recovery of R. Saadia's works was without doubt the discovery of the Cairo Geniza. Here again Jacob Saphir played a role, by supplying an interesting account of his brief visit there.¹⁵ Thereafter, numerous manuscript fragments began to trickle into European libraries with some reaching S. Werthiemer in Jerusalem, who was among the first to publish such material.¹⁶ In 1896 S. Schechter in England was fortunate enough to discover that one such fragment contained the Hebrew original of Ben Sira, which had been lost for over a thousand years. Electrified by this discovery, and with the financial support mustered by Charles Taylor, an English mathematician well versed in Rabbinics, Schechter undertook a trip to Egypt to transfer the contents of the Cairo Geniza to England, where it could become available to scholars. Schechter was extremely successful in his undertaking because of the cooperation of the Jewish community in Cairo, and so he was able to bring veritably hundreds of thousands of manuscript pages from the Geniza of the Ezra Synagogue and the nearby Basutin cemetery.¹⁷ Some

of these fragments are works of R. Saadia or letters and documents which shed a new light on his period.¹⁸ Schechter himself published a volume of such fragments, entitled appropriately enough, Saadyana, and scholars have continued his work to this day.¹⁹

Here for the first time were found parts of R. Saadia's books which had been known only by name.²⁰ Many of these manuscripts date within a hundred years of R. Saadia's death, and so represent more correct versions of some of his works already known to us from Yemenite manuscripts.²¹ The long task of piecing together R. Saadia's works has only begun; the future will certainly bring new discoveries of some of his still missing works.

CHAPTER II

R. SAADIA'S KNOWLEDGE OF ARAMAIC

With the bringing of many Yemenite manuscripts to Europe and the new Genizah findings, scholars were for the first time able to view many of R. Saadia's Arabic translations and commentaries to the Bible which had previously been considered lost. At the end of the nineteenth century the time was ripe for a complete edition of R. Saadia's works, and this task was undertaken by J. Derenbourg with the aid of a group of scholars. The proposed edition was to have been published in twelve volumes in honor of the one thousandth anniversary of R. Saadia's birth, but only six ever appeared. The seventh volume was to have contained "Daniel, version arabe et commentaire, avec traduction française".¹ Not until 1906 was R. Saadia's translation of Daniel published, unfortunately only on the basis of one sixteenth century Yemenite manuscript, even though other and earlier manuscripts were available.² The result was a text with numerous mistakes and omissions, which could not be relied upon without comparing other manuscripts. My thesis is meant to rectify this situation by providing variants to the previously published text from various manuscripts, in this way affording scholars the opportunity of examining R. Saadia's work on the Aramaic portion of Daniel with a greater measure of certainty.

Does R. Saadia's translation have any value for us today?

R. Saadia's total exegetical output on the Bible has had a tremendous impact on later Biblical exegesis and lexicography. One need only mention such grammarians as Jonah Ibn Ganah and Bible commentators such as Judah Ibn Balaam who used R. Saadia as the point of departure for their work, generally without even mentioning his name, for his translation was the standard one which everyone in Arabic-speaking countries was aware of.³ Through the works of Abraham Ibn Ezra and David Kimhi, many of R. Saadia's explanations of difficult points in the Bible were preserved and incorporated already in the early works of modern critical scholarship.⁴ It is no small testimony to the lasting value of R. Saadia's work, that some of his views have been substantiated only with the aid of new information from ancient Semitic languages.⁵

How did R. Saadia acquire this highly respected knowledge of Hebrew, a knowledge so deep that he could use the most obscure Biblical words in a meaningful way in his poetry, something he in fact went of his way to do.⁶ His thorough acquaintance with the Bible alone would not help him in this task. R. Saadia himself says that the Bible was not meant to be a textbook of the Hebrew language. Its purpose was theological rather than philological, and for this reason it only presented a partial picture of the Hebrew used in Biblical times.⁷

Only a language for which a large amount of written material of all types has been preserved or that still continues to be known through a spoken, living tradition, can be understood adequately. Biblical Hebrew is not one of these languages, and even Mishnaic Hebrew, its later form, ceased to be spoken hundreds of years before R. Saadia, and left a literature of a narrowly defined nature.⁸

Words which occurred infrequently in the Bible, or had many different meanings and nuances, could not always be understood accurately on the basis of context alone. R. Saadia's innovative contribution to Biblical scholarship was his use of cognate Semitic languages and dialects for comparative purposes. His wide knowledge of Mishnaic Hebrew, Arabic and Aramaic, controlled by his sensitivity to what the Biblical context could bear, resulted in the elucidation of many obscure words. It is interesting that, not long after R. Saadia's death, Jonah Ibn Ganah should mention that this method was frowned upon by some on religious grounds. But R. Saadia, even though he was the greatest religious authority of his time, did not let such considerations blind him to the obvious scientific truth he saw in these comparisons.⁹

Biblical Aramaic, however, was part of a large complex of dialects, many of which were still spoken when R. Saadia lived. How well was he acquainted with them? Which languages

did he know?

R. Saadia was raised and educated in Egypt where Arabic had been spoken for over two hundred years, so we may assume that his mother tongue was Arabic.¹⁰ He must have been thoroughly acquainted with Arabic as a literary language, since we know that he carried on a lively philosophical and scientific correspondence with Isaac Israeli of Kairouan, and only Arabic had the terminology necessary for these topics.¹¹ At an early age R. Saadia already came in contact with the Aramaic of Targum Onkelos on the Torah which was a basic part of elementary Jewish education.¹² Evidence is also available of R. Saadia's acquaintance with Targum Jonathan to the Prophets, Targum Yerushalmi to the Torah and other Targumim.¹³ From the fact that he wrote an Arabic translation of Meggilat Antiochus which he considered authentic, we see that he had closely studied this Aramaic text which recently has been dated as early as the second century C.E.¹⁴ His thorough knowledge of the Babylonian and Jerusalem Talmudim and many Midrashim completed his knowledge of Aramaic from written sources, aside from the Aramaic of the Bible.¹⁵

R. Saadia may have come in contact with Aramaic speaking Jews in Egypt since we know that communities of Palestinian and Babylonian Jews existed there.¹⁶ His most thorough contact with spoken Aramaic dialects, however, took place during his extended travels and sojournings in Palestine, Syria and Babylonia.¹⁷

R. Saadia's six year long stay in Palestine was an important milestone in his education. It was here that he completed his linguistic and grammatical education at the great center of the Massoretic tradition, the city of Tiberias, under Abu Kathir Ibn Zakariya. New information recently published by Allony has revealed the great importance of this scholar. We now know that he himself was a practitioner of the comparative philological method that R. Saadia was so adept at using. Abu Kathir devoted a whole chapter in his mostly lost work, Principles of the Hebrew Language, to the study of the close relationship of Aramaic and its dialects to Hebrew.

Most important were his methods of linguistic research of oral traditions, for just as a modern scholar goes to remote areas to record the speech of a dialect of interest to him, so would Abu Kathir search out Jewish speakers of Aramaic, which was then on the wane in Palestine, in order to find information to solve his linguistic problems.¹⁸ We should note that this procedure was also common among medieval Arab linguistic scholars who searched for rare words and accurate grammatical constructions among the illiterate Beduin of the Arabian desert who were thought to have preserved the pristine beauty and purity of the Arabic language. Also R. Saadia used this method for we find him quoting the common, every-day Palestinian Aramaic speech of a woman asking her son's teacher to release him from school; from here R. Saadia derived a

rule of punctuation, which his teacher Abu Kathir had been aware of too.²⁰

Aramaic continued to be spoken in Babylonia into the eleventh century, and there is no doubt that R. Saadia was acquainted with this type of Aramaic also.²¹ So well was he attuned to the dialectical differences between Palestinian and Babylonian Aramaic speech that he could even relate how various objects are called by different names in these dialects. There is little doubt that R. Saadia himself actually spoke Babylonian Aramaic, especially in the environs of the Yeshiva of Sura.²² In this vein an anecdote preserved for us by Moses Ibn Ezra may be of some interest. He quotes a biographer of R. Hai's who tells the following story: "What happened was that this Gaon, (R. Hai), found a word of the Fayyumite of blessed memory, (R. Saadia), in one of his 'bakashot' and did not know its meaning or his intent. So he concentrated on it, fell asleep and saw him (that is R. Saadia) in his sleep, and asked him about it in the Aramaic language they were fluent in."²³ Whatever one may think of this story, its author, R. Masliah, had been a student of R. Hai's and certainly was well aware of the linguistic situation in tenth and eleventh century Babylonia.²⁴

Not only was R. Saadia knowledgeable in the area of Aramaic, but it also played a special role for him. R. Saadia in his Agron conceived his task to be that of setting an example for and teaching the correct usage of Hebrew to budding young poets. His interest in creating an elegant but clear classical Hebrew style was no doubt a reaction against the Arab claim of superiority over all other languages. He wanted to prepare for the use of poets a Hebrew vocabulary cleansed of all foreign elements such as Persian or Greek words. Aramaic, however, was considered differently because of its closeness to Hebrew and the fact that it was included in the Bible and used so much in the liturgy. Even though R. Saadia in his Sefer ha-Galui bemoans the fact that Aramaic (together with Arabic) has replaced Hebrew as the spoken language, he is willing to incorporate many Aramaic words into the Hebrew language by changing their form slightly to fit more closely into Hebrew. R. Saadia in his Hebrew poetry used Aramaic words which he had Hebraised and no doubt under his influence, the harbinger of the Golden Age of Poetry in Spain, Dunash Ibn Labrat, did the same. To R. Saadia, then, Biblical Aramaic shared to some extent in the holiness and importance of the Hebrew language and so was worthy of the same exacting study that the Hebrew part of the Bible received.

R. Saadia's Tafsir on the Aramaic portion of Daniel has special value for us today because he alone among medieval

scholars had the most extensive information from both written and oral sources at hand to explain Biblical Aramaic, and felt the need to understand it thoroughly enough to be able to use it in poetry. Therefore, for the study of Biblical Aramaic and the Aramaic vocabulary of the Spanish poets, a renewed interest in R. Saadia's work on Daniel is in order.

CHAPTER III

MANUSCRIPTS USED FOR THIS EDITION

1. Ms. ā .

In 1906 Hermann Spiegel published as his doctoral dissertation Saadia al-Fajjumi's arabische Danielversion, with a brief German introduction and some notes.¹ The only manuscript used for this edition was the Berlin Ms. Or. no.1203 of Steinschneider's catalogue. This manuscript has 175 pages and contains the text of the Hagiographa with Babylonian punctuation and an interlinear Arabic translation. Its colophon indicates that it was written in Yemen in 1597.² Editors of R. Saadia's Tafsir on other books of the Bible, J. Cohn, W. Bacher, J. Derenbourg and J. Kafih, have used this same manuscript for their own editions.³

Spiegel offers as his text a "corrected" version of the Berlin manuscript, while the original readings are relegated to his notes. Words or phrases which he considered to be missing, were inserted in square brackets based on conjecture alone. Original readings of this Ms. are referred to in my variants as 1. As I was not able to consult this Ms. because its whereabouts after World War II are not known, I have had to rely on the accuracy of Spiegel's transcription, which serves here as the basic text.^{3a}

2. Ms. r.

The Bodleian Library in Oxford has the distinction of having the only manuscript known of R. Saadia's long commentary on Daniel, aside from Geniza fragments. It includes his Arabic translation along with the Biblical text, and was among the "latest acquisitions" of the 1880's; its catalogue number is 2486. Neubauer describes this Ms. as being "very fragmentary and much injured" for none of the chapters are complete. It is written in Syrian square characters in quarto size, on paper, and has 175 pages.⁴ Of the six chapters covered by my edition, this manuscript contains: Dan 2:29-4:9; 4:15-7:12; 7:15-28.

3. Ms. p.

A Yemenite manuscript of the book of Daniel with R. Saadia's Tafsir, belonging to Rabbi Joseph Kafih was published in facsimile in 1973 by Shelomo Morag. It is probably to be ascribed to the thirteenth or fourteenth century, and is only fragmentary, with the missing portions being supplied by a later hand. This Ms. covers the following parts of my edition: Dan. 2:11-29; 2:38-3:26; 4:17-32; 5:6-6:8; 7:3-28.⁵

Morag's interest in publishing the Ms. was limited to the nature of the Biblical Aramaic portrayed therein, with no attention at all paid to the text of R. Saadia's Tafsir.

4. Ms. ¹p.

The missing pages of Ms. ¹p were filled in over seventy years ago by R. Shalom ben R. Yahya Kafih. While the older manuscript had the Biblical text written with Babylonian vocalisation, this newer one was copied from a Ms. with Tiberian vocalisation. This Ms., included in Morag's facsimile edition for the sake of completeness, covers: Dan. 2:1-10; 2:30-37; 3:27-4:16; 4:33-5:5; 6:9-7:2.⁶

5. Ms. n.

In 1971 a facsimile of this manuscript containing the entire book of Daniel with Saadia's Tafsir, was published in Israel. The anonymous publisher calls it an "ancient manuscript from Yemen". While one can be sure that it is written in a Yemenite hand, it is most certainly not ancient. For one thing, the beginning verse of each chapter of the Biblical text (given here with Tiberian vocalisation) is indented, and the chapter number included in the body of the text. This practice came about under the influence of printed bibles which first began to circulate in Yemen in large numbers in the nineteenth century, and does not occur even in the relatively modern Ms. ¹p. Secondly, on the basis of the handwriting alone, it seems to be no older than one of the manuscripts shown in S. Birnbaum's important work on Hebrew paleography.

That "Temanic square" handwriting is dated 1747 and already was influenced by the Sephardic printing type.⁷

6. Ms. 7.

The Saltykov-Schedrin Public Library in Leningrad houses the Antonin collection of Geniza manuscripts. This six page fragment found there is mentioned in A. I. Katsh's handlist as number 476 and is described as "Saadia Gaon on Daniel in Arabic".⁸ It is written on parchment, with 31 to 33 lines per page.

As far as the date of this fragment is concerned, we are in a position to ascribe it to the first half of the eleventh century. On the recto of page 1 the Ms. reads: ליוסף בן יסועה ש'צ' יחיה ויזכה" Interestingly enough, this figure shows up in a number of Geniza sources, and is a signatory on a document written in Fostat in 1041 C.E., here with the title of "ha-Parnas".⁹ While there may, of course, have been two people with the same name, the pool of names occurring in the Geniza is somewhat limited and in addition, the handwriting of the Ms. does support such an early date. This Ms. contains part of R. Saadia's long commentary and his Arabic translation of Dan. 2, verses: 1-2, 8-19, 22-29, 32, 35-45.

Some scribal features of interest are that no diacritical points occur except on the letter **ו** and that words are broken off in the middle at the end of a line, and then are continued

on the next one.

7. Ms. 1₁.

A two page fragment of R. Saadia's Tafsir alone is found in the small Geniza collection of Westminster College in Cambridge, England, under the number Arabic volume 1, fragment no. 132. It has 17 to 19 lines per page and is written on paper. The fragment does not have diacritical points except above the $\frac{4}{3}$ and at times $\rightarrow R$ is written separately. It covers Dan. 3:29-4:10; 4:32-5:9.

8. Ms. 2₁.

The transference of the contents of the Cairo Geniza to libraries of many different countries is responsible for the fact that parts of the same manuscript frequently have become separated only to be reconstructed by painstakingly difficult scholarly labor.¹⁰ Such has been the case with these three fragments which are part of one manuscript of R. Saadia's commentary and Arabic translation. The first fragment of two pages was shown to me by Dr. M. Zucker. It includes the Tafsir to Dan. 3:24-30. The second fragment, also of two pages is numbered T-S, Fragments box Misc. 28, Frag. no. 222, and covers the Tafsir to Dan. 6:5-29; 7:23-28. A third fragment of this manuscript which contains one page of the Arabic commentary is found in Westminster College, Arabic vol. 2 frag. 178.

The two last fragments were found by Dr. E. Hurvitz. The manuscript is written in an eleventh century cursive hand and contains from 30 to 34 lines per page.¹¹

9. Ms. 3₁.

A one page fragment, T-S Arabic box 51 frag. 3, contains part of R. Saadia's commentary and his Tafsir on Dan. 7:15-18. It has 18 lines per page and is written in large square Babylonian characters of the eleventh century. Diacritical points are found above the letters **š** and **š**.

The collation of these manuscripts has been done for the entire book of Daniel, but only the Tafsir on the Aramaic part is presented here because of its unique importance for the understanding of Biblical Aramaic. After the Judeo-Arabic portion of this thesis was completed, a number of other Geniza fragments have been discovered by me, but they regrettably could not be included here. The fragments used, however, provide a good example of the types of manuscripts available in the Geniza and are invaluable in serving as a control to the evidence presented by the Yemenite manuscripts.

CHAPTER IV

THE TEXT OF R. SAADIA'S TAFSIR

In dealing with the Tafsir on Daniel we may ask if what we find in the manuscripts is really R. Saadia's own work.

On the surface, we are able to answer this question positively by pointing to the many parallels with R. Saadia's other works, and references to it by later authors which agree with the text of the Tafsir as we have it. Moreover, R. Saadia's long commentary on Daniel, where he refers to his well known Beliefs and Opinions, contains allusions to his translation which are found in our text.¹ We may be sure then, that the Tafsir on Daniel that we have is R. Saadia's, but, is it in the same form as it was when it left the author's hands?

The Tafsir on Daniel is only a small part of R. Saadia's Arabic translation of many parts of the Bible, and the textual reliability and even authenticity of other parts of this translation has been called into question by scholars. We shall discuss these doubts, analyze the reasons behind them, and then return to consider the state of the text of the Tafsir on Daniel in the light of our findings.

The history of the development of the text of R. Saadia's Bible translation spans the long period from the tenth to the twentieth century, from the time it was composed until the

Yemenite Jews, the last Jewish community preserving a manuscript tradition of the Tafsir, ceased to exist as an isolated entity in 1948.

Soon after R. Saadia's time, quite a number of new translations became available for various parts of the Bible. Frequently, one who wrote a commentary on a particular part of the Bible included a new translation. We know of a number of such translations which have survived, while many have been lost.² The nature of these translations and their proximity or distance from R. Saadia's vary widely. Some, such as parts of R. Samuel ben Hophni's translation of the Pentateuch are actually revised versions of R. Saadia's Tafsir. Only occasional changes necessitated by a different understanding of the original were made.³ Others, such as the translations of Yefet ben Ali the Karaite, are meant to be totally independent of R. Saadia's work and therefore diverge entirely from his wording, sometimes just for the sake of offering a non-Saadianic translation, but even in this case, occasional similarities are unavoidable.⁴

In the thirteenth century the Samaritan community found it necessary to have an Arabic translation of the Pentateuch for its own use, so R. Saadia's Tafsir was revised to correspond to the different Hebrew text of the Samaritans, and some other changes of a theological nature were made.⁵

The opportunities for these secondary translations to infiltrate and affect in return the original Tafsir of R. Saadia are myriad, for in the hands of scribes and copyists anything can happen. At worst, another's translation can be ascribed to R. Saadia if the manuscript does not state clearly who the translator is. A defective manuscript of R. Saadia's Tafsir to some book can have the missing parts filled in from another author's translation. A scribe having a number of translations before him, may create a hybrid version by selecting for each word or phrase the translation he prefers.

With passing generations, subtle changes sometimes occur. Without thinking, copyists may substitute grammatical forms and spellings current in their own time for the antiquated ones found in older manuscripts. Certain words in the Tafsir of R. Saadia were not in common use even in his own time, and may have been exchanged for more current ones at a later date.⁶

The liturgical and pedagogical use of Arabic translations of the Bible is also an important factor in the history of the text of R. Saadia's Tafsir. R. Saadia's almost classical Arabic would generally be beyond the understanding of the young or uneducated, those who needed a translation most, and especially by the late middle ages, the distance between the spoken Arabic dialects and R. Saadia's exalted Arabic had

grown immensely.⁷ The Tafsir on the parts of the Bible read publicly most often, the Pentateuch and Five Scrolls, were most open to simplification and wholesale revision.

Thus we see that numerous possibilities for the text of R. Saadia's translation to gradually change its original form existed. Do we have any actual evidence, though, that this has happened? Here scholars offer us a wide spectrum of opinions.

Paul Kahle, the famous Bible scholar, goes so far as to state that he considers the standard version of the Tafsir on the Pentateuch "a textus receptus, written for the convenience of the Arabic speaking Jews in Yemen and based on the translation of Sa'adya".⁸ His student, Max Katten, suggests that our text results from the fixing of a standard text of an Arabic translation to the Pentateuch based on R. Saadia's, in eleventh century Babylonia.⁹

The main reason for these contentions is that certain differences exist between this standard text and quotations from medieval sources, which seem to indicate that we no longer possess the original version of the Tafsir. These differences were examined by Dr. M. Zucker but were found to be of much less significance than Katten had thought. While a few of the quotations differing from the text of the Tafsir may actually be from various other commentaries by R. Saadia, or different editions of his works, many others are the result of mistakes or changes typical to all manuscripts but not significant enough to consider the Tafsir non-Saadianic.¹⁰

The extreme opposite of Kahle's view is that of Joseph Kafih. He is of the opinion that the Yemenite text of the Tafsir as represented by the oldest manuscripts of this type, are quite accurate, while the many variants found are indicative of the continuing revisions of R. Saadia to his translation.¹¹ All, then, acknowledge the existence of variants, but differ only as to their significance.

S. Abramson, in discussing a particular instance of variants, mentions that it is difficult to determine which reading in the Tafsir is correct, since R. Saadia translated the Pentateuch twice and each variant may stem from a different translation.¹² This notion lends new authority to the many variants which are found, and could serve as an all-encompassing explanation for how they came into being. Abramson is not alone in this matter; in fact, this is the standard opinion voiced by scholars such as Derenbourg, Steinschneider, Eppenstein, and Malter.¹³

The source for this view is the introduction by R. Saadia himself, which occurs before the Tafsir on the Torah in Derenbourg's edition.¹⁴ After a discussion of a theological nature, R. Saadia says that he was requested to write a book which would deal exclusively with the simple meaning of the Torah without the long involved philological and theological explanations which are so characteristic of his long commentary. This new work is taken by the above-mentioned scholars to be the Tafsir which we now have.

There are certain problems though, inherent in accepting

this view, if we carry it through to its final conclusion. What we are actually saying is that R. Saadia translated the Torah into Arabic, wrote a commentary on large parts of it, and then translated the Torah again. The nature of the first translation must have been such that it could not exist independently, but only made sense when the long commentary was at hand to explain all its obscurities and peculiarities. Only by considering the first translation to have been of this nature, can we explain the need for a second translation which could make clear sense without any recourse to a commentary.

Now, it should be pointed out that, as far as I can tell, the Tafsir on the Torah as we have it differs in no way whatsoever in style, method or clarity, from R. Saadia's translations to other books of the Bible for which, in addition, we have his long commentaries. Are we to assume that these long commentaries were also written to elucidate previous translations of R. Saadia's, now lost, which could not be understood independently? The existence of such translations would be very helpful in accounting for the numerous variants found in the manuscripts of R. Saadia's Tafsir to these books. But this assumption cannot be accepted, for we clearly see the close connection with and many allusions to the Arabic translations we now have, in every part of these commentaries. Similarly, the fragments of R. Saadia's long commentary on the Torah which have survived, refer to a text of R. Saadia's translation which is essentially the same as

ours, and even when a significant departure from our text occurs, it is not one which would indicate the existence of a previous translation different in clarity and simplicity from the present one.¹⁵ The differences which occur are no more radical than those found in the textual history of any medieval text of so popular a nature, and certainly are not grave enough to force us to conclude that a previous Tafsir on the Torah had been written and lost.

If we nevertheless feel constrained to believe that R. Saadia did translate the Torah twice because he apparently says so in his introduction to the Tafsir, we would do well to examine this introduction carefully. There are four parts of it which are crucial in ascertaining the nature of the work being discussed.¹⁶

The first is where R. Saadia says he wrote his book in answer to a request, "אן אנפרד בטיט נן אלתורה פי כתאב מפרד" "to devote a special work to the simple meaning of the text of the Torah". This could mean a translation, but could just as well be a brief commentary. More telling is where R. Saadia says that instead of long involved explanations he would give "אנראנ מעאני נן אלתורה פקט". Both Derenbourg and Kafih take the word אנראנ to have the meaning of translating, and would say that R. Saadia was stating that he would translate the meaning of the text of the Torah alone.¹⁷ While the

Arabic root **כִּרַג** has meanings which include elucidating and presenting to the public, we must acknowledge that R. Saadia himself uses it in reference to his Arabic translation.¹⁸ On the other hand, since he also uses it with the meaning of explaining, we do not have to assume that a translation is being referred to here.¹⁹

Towards the end of this introduction, R. Saadia describes his work as "תפסיר בטיים נץ אלתורה פקט". The word **תפסיר** is translated by Derenbourg "פתרון", an ambiguous word which means "explanation", while Kafih gives the meaning "תרגום" which clearly means "translation".²⁰ Here again, while R. Saadia often uses this word when referring to his translation, it can just as well mean explanation, interpretation or commentary.²¹

At the end of his introduction, R. Saadia says that where he is able to add a word or letter which would reveal the meaning without any further comment, he would do so. Since this is a typical aspect of his translation we may feel that this is what is referred to here.²² But what if the mere addition of a word or letter would not suffice to make the meaning of a verse clear, doesn't this imply that here some sort of remark or comment would be in order? While this would suite a short commentary, it would be totally out of place in a translation. R. Saadia may simply be stressing his desire to be as brief as possible here, in contradistinction to his long commentary.

We may conclude on the basis of this analysis that R. Saadia's introduction cannot conclusively be proven to have been meant for a second translation, but could just as well have been an introduction to a short commentary. Are we, however, substituting one unprovable theory for another? Here we are on firmer ground for we have some relevant evidence from the Geniza and other sources.

In the list of R. Saadia's works compiled after his death by his sons, an almost complete account of his works on the Bible is given. The works on the Torah mentioned are: 1.- R. Saadia's translation, 2.- his long commentary on the first half of Genesis and on Exodus and Leviticus, 3.- כתבא זונהאך אלריא on the entire Torah, 4.- questions on the Torah.²³ We hardly know anything about the כתבא זונהאך אלריא, while the other three works are obviously not short commentaries on the Torah.²⁴ Mann translated the title as Choice of Practices and felt that it probably dealt with the laws of the Pentateuch in their Biblical order, on which R. Saadia offered his comments.²⁵ But aside from the fact that the title is more properly translated Garden Flowers, the non-Halachic nature of some of the quotations we have from this book show that Mann was wrong.²⁶ S. Poznanski considers this work to have contained short glosses to the Pentateuch, (which we shall call the "short commentary") and equates it with the work referred to in R. Saadia's above-mentioned introduction. In addition, Poznanski assumes that אלשרח אלבטיס, the plain commentary of R. Saadia quoted by R. Abraham Maimonides refers also to

these short glosses.²⁷

Since R. Abraham in his Arabic commentary on Genesis and Exodus quotes R. Saadia by name quite frequently, I examined these quotations carefully in order to determine whether any clear evidence for the existence of a short commentary by R. Saadia could be found.²⁸ Most of these quotes did not furnish evidence conclusive enough to decide this issue, except for R. Abraham's comment on Gen. 49:4 where he says: "וְר' סַעְדִּיָּה זָל"

יְקוּל מָא מַעְנָאָה אַנְתָּ חִלְלַת בְּזַעֲמָךְ וְלִמָּ תַחֲלַל אַלֵּא אַנְתָּ וְאַמָּ יִצְוֵי
אַנָּא פִּמְנֻזָּה עֵן אֶלְחֻלּוּלִי.²⁹

Here we have an explanation by R. Saadia which is obviously not from his translation, and also not from his long commentary which ended with Gen. 28:9.²⁹ It could only be from his short commentary, and, as should be noted, is in the form of an extremely loose paraphrase.

Two other quotations in R. Saadia's name occur, which are of interest to us. The first one, mentioned by Dunash Ibn Labrat in his critique of R. Saadia reads: וְעוֹד פִּירֵשׁ גְּנוּבְתֵי יוֹם
עִמְלֵתִי מִן לְשׁוֹן עִמְלֵתִי וְהַבִּיא רֵאִיָּה מִן גְּנוּבְתוֹ סוּפָה,
(Gen. 31:39),
(Job 21:18).³⁰

This comment also, because of its location and nature, could only be from the short commentary.³¹ Most instructive, however, is a reference from R. Nissim Gaon's Meggilat Setarim, for here the name כְּתָאב אֶלְאֻזָּהָאָר clearly occurs.³² R. Nissim says: "וְאַמָּ"

קוּל רַבִּי סַעְדִּיָּה רֵאֵס אֶלְמַתִּיבָה זַק"ל פִּי כְּתָאב אֶלְאֻזָּהָאָר בְּפִרְשֵׁת וַיִּשָּׁב
יַעֲקֹב, יָקוּם יְקוּלוּן אֵלֵה תוֹלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף כִּי צָה לֵאנָה כֹּאן עֲנֹדָה
שְׁקוּל כִּנְגַד כָּל בְּנֵי כְּקוֹ הַנֶּאֱמָר וְהָיָה בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֵהבָה
וְכוֹ וְקָאֵל הַנֶּאֱמָר גֹּאֵלֵת בְּזַדּוּעַ עִמָּךְ בְּנֵי יַעֲקֹב וַיּוֹסֵף סֵלָה וַיִּגְעֵלוּן לָהֶם

תסבירה פי ת'לאת'ה ועשרין מעני ליט הני מוצע שרחהא?"

R. Saadia mentions that Joseph was similar to Jacob in twenty three ways but says that this is not the place to spell them out; R. Nissim however was asked to explain them, which he proceeds to do in a page-long exposition. This has to be a reference to the short commentary because it, again, is from the part of Genesis on which R. Saadia did not write his long commentary and is certainly not from his translation. Even one who claims that R. Saadia's long commentary covered all of Genesis, would have to admit that this quotation is not from that work, for, otherwise, why would R. Saadia hesitate to list the twenty-three similarities the way R. Nissim did?³³ R. Saadia's interest in brevity here, however, is in full accordance with his intentions in his brief commentary, as expressed by him in his introduction.

We see then that R. Saadia did write a short commentary on the Torah, which would fit the description given in the introduction printed by Derenbourg, and also correspond with our knowledge of the works of R. Saadia composed on the Pentateuch. There is no reason, therefore, to believe that two translations to the Torah were ever written by him, an idea

which, as we demonstrated, makes no sense on logical grounds alone. The notion that every variant to the Tafsir on the Torah which makes sense is automatically to be imbued with Saadianic authority, should be dispensed with, and unless unassailable proof of Saadianic origin is provided, such variants must be understood to have developed in that same gradual manner typical of variants to all medieval texts.

The reliability of the text of R. Saadia's Arabic translations to other books of the Bible has also been questioned. Bacher, in his edition of R. Saadia's Tafsir on Job says that, "One should not be surprised that there are so many variants to this translation for many people tampered with it, and copyists were not afraid to change words and grammatical forms.". He mentions the possibility that some variants are the result of R. Saadia changing his mind in the second edition of his commentary on Job, which Bacher claims existed, based on his finding a long and short version of parts of this commentary.³⁴ Ratzaby was the first to point out that the Yemenite manuscripts contain a version of the commentary quite different from the one published by Bacher. While this new version contains comments which other medieval writers quote in R. Saadia's name, certain parts have been tampered with, as is evinced by the muddled tone and faulty Arabic style of some sections, quite untypical of R. Saadia's writing. Nevertheless, Ratzaby

walks a thin tightrope by saying that even such parts should be considered Saadianic in spirit and content if not in form and language.³⁵

What is important to note here is that even the long commentaries of R. Saadia have not entirely been immune from significant changes at the hands of later copyists. These commentaries are usually considered to be the best criteria for judging the accuracy of R. Saadia's translations. Texts of the Tafsir found together with the commentaries, should be most accurate because they were copied less often than those with the translations alone, and scribes would not feel that free to make changes in the Tafsir at their whim, when faced with the original version mentioned in these commentaries.³⁶ Since we see, however, that the commentaries themselves may have been tampered with, we must be more careful in evaluating the evidence they have to offer about the text of the translations.

Doubts about the authenticity and reliability of texts attributed to R. Saadia are no more prevalent than in the instance of the Tafsir to the Five Scrolls. Here total confusion reigns.

Only commentaries on Lamentations and Esther, which must have included translations, are mentioned in the list of R. Saadia's works compiled by his sons, but Yemenite manuscripts contain Arabic translations ascribed to R. Saadia on the other Scrolls also.³⁷ S. Poznanski considers R. Saadia's authorship of the translation of Lamentations, found in these manuscripts,

"still subject to investigation," while the translation to Esther, "perhaps slightly revised". The translation of Canticles, according to him, exhibits "many Saadyanic characteristics", that to Ruth, "has nothing to do with Saadya", and that to Ecclesiastes, is the work of R. Isaac Ibn Giyyat.³⁸ Matters are further complicated by the existence, according to Kafih, of no less than five Arabic translations to Ruth in Yemen, some attributed to R. Saadia and some simply called "Tafsir".³⁹ This state of affairs inevitably leads to an entanglement of versions which can only be cleared up by checking earlier Geniza manuscripts, and is symptomatic of the freedom Yemenite scribes allowed themselves in copying certain works of a popular nature.

After examining different aspects of the textual problems of various parts of R. Saadia's Tafsir, we may now see how the text of his Tafsir on Daniel has fared in the hands of the copyists. This new edition, based on manuscripts from within a hundred years of R. Saadia's death up to modern times, provides us with an excellent opportunity for viewing the development of the text from an historical perspective. Our range of manuscripts include many different types whose value for textual criticism varies.

Geniza manuscripts from the eleventh century such as 7,² and 3¹ may be considered to be most trustworthy because of their early date, but Yemenite manuscripts must form the basis for this edition because only in them do we find a continuous text of a homogeneous nature, unless eventually a complete manuscript from the Geniza can be pieced together. But the early date of a Ms. does not guarantee its accuracy nor does a later date imply less importance for textual criticism. Ms. 7 although perhaps as late as the fourteenth century, has a Biblical text which was copied from a Babylonian version written before the complete takeover by the Tiberian Massoretical tradition of Babylonia itself.⁴⁰ Does this enhance the importance of the text of the Tafsir which accompanies it? We may answer in the negative for it is certain that R. Saadia's translation was meant by him to accompany the text of the Tiberian tradition which he followed. Furthermore, in the earliest Mss. 7,² and 3¹ the Biblical text is never included but only the first Biblical word in each verse proceeds each verse of translation, so that the presence of the whole Biblical text may not be indicative of antiquity or accuracy.

These manuscripts which contain R. Saadia's commentary along with his translation may be considered more accurate because such Mss. were copied less often and were less open

to tampering, but even on Daniel this cannot be considered a foolproof criterion. Malter has expressed the opinion that R. Saadia's commentary on Daniel has been tampered with.⁴¹ Does this mean that the whole commentary and translation in Ms. K which Malter referred to is under suspicion? A comparison with the other Mss. does not warrant such a conclusion, so the tampering Malter suspects must be limited to the interpolation of a few lines to make explicit what R. Saadia did not—the exact date of the coming of the Messiah. Certain phrases in Ms. K are translated quite differently than in the other manuscripts.⁴² Has this Ms., because it is accompanied by the commentary, preserved for us more original readings than those Mss. without the commentary?

In judging the accuracy of the text of the Tafsir on Daniel we are not aided by the commentary. While quotations of the Tafsir in the commentary never indicate the existence of a text totally different from the one we have, they never substantiate with complete accuracy a reading in the Tafsir. R. Saadia simply has an aversion to quoting himself verbatim, and when quoting his translation usually reproduces a word with the same Arabic root but different grammatical form.⁴³ This abhorrence of repetition is a very important factor in understanding the reason for certain types of variants. The many lists of government officials, musical instruments and other matters which are repeated constantly in Daniel always occur with variants between verses in the same manuscript

although the Aramaic original is the same. S. D. Goitein has pointed out that it is typical of Geniza scribes to purposely vary the wording in repeated formulae, evidently to lessen the monotony of the text being copied.⁴⁴ Medieval standards of scribal accuracy, then, do not correspond to ours and make the goal of reaching a text identical with that which left the author's hands, almost unattainable.

Is there a possibility that the text of R. Saadia's Tafsir on Daniel has been modernized to be more suitable for liturgical or other public use? Many North African Jewish communities have the custom of reading Daniel publicly before the Sabbath Minha services for six weeks after Tisha be-Av, in six installments.⁴⁵ Evidently for such use, a fairly modern Judeo-Arabic version of Daniel has been published in Algeria, but I found no similarities between it and R. Saadia's Tafsir.⁴⁶ As yet no manuscript of R. Saadia's translation from this area has come to light, so that we have no information about any attempt to modernize his work on Daniel for public use; neither is such a possibility indicated by the variants in my edition.

In many cases variants found in the latest manuscripts are attested to by the earliest manuscripts.⁴⁷ Because of insufficient information, a clear grouping of say, Yemenite manuscripts on the one hand and early Geniza manuscripts on the other, cannot meaningfully be made, and there is no certainty that further Geniza finds will improve this situation.

Nevertheless, some attempt at showing the relationship between the various manuscripts can be made. If we divide the manuscript history of the Tafsir on Daniel into three periods subsequent to the time of its authorship, we may postulate the existence of four different types during the first period: γ , $^2\lambda$, the ancestor of $\rho\kappa$ and that of $\pi^1\rho\iota$; during the second period: κ , ρ , ι and the closely related ancestor of $\pi^1\rho$; for the third period, the closely related $^1\rho$ and π have survived.

All that can be said at the present is that we have R. Saadia's Tafsir on Daniel substantially as he wrote it, but we cannot delineate exactly the changes that have taken place until more information becomes available.

CHAPTER V

R. SAADIA'S EXEGESIS OF DANIEL - A SAMPLING

The significance of R. Saadia's Tafsir on the Aramaic portion of Daniel can best be grasped by viewing some of his translations to certain words in the context of modern scholarship. For this purpose J.A. Montgomery's A Critical and Exegetical Commentary on the Book of Daniel published in 1927 is invaluable,¹ since it takes into account the works of all medieval and modern commentators and also the new information available from the Aramaic of the Elephantine Papyri and modern comparative Semitic philology. Seen in the light of the interpretations offered there, it is striking to notice how many of R. Saadia's translations agree with modern viewpoints which are based on new information, and how often R. Saadia is the originator of explanations followed by others, which have not become outdated or overshadowed by modern discoveries. The following selections, arranged in the order of the Biblical text, offer ample evidence of these phenomena. Dan. 2:5. מלתא מני ארזא.

R. Saadia translates: קד גַּדְּ מני ארזאמר, "the matter is in earnest with me". Ibn Ezra considers this word to be one that can only be understood by its context and says that it has the meaning of קיימא ואמת or, more exactly here, תתקיים. Rashi equates ארזא with אזלא. Pseudo-Saadia mentions two interpretations: That ארזא is like אזלא, or that it signifies

as does תוקפא and as does, perhaps, the common Talmudic phrase רבא למעמיה רזדא. The Elephantine Papyri corroborate R. Saadia's view for we find there the phrase: יהן אזד יתעבד "if it was made certain".²

Dan. 2:5. נולר .

R. Saadia translates: צואפרי, "booty", and Yephēt also follows this interpretation. Ibn Ezra explains: הריסות וחרובה , and Rashi: אשפה. Pseudo-Saadia offers three interpretations: חריבה, מנוול, and ביזה. Torrey has found the root נול with the meaning of confiscation or booty in a Phoenician inscription, thus supporting R. Saadia's translation.³

Dan. 2:6. להן .

R. Saadia translates: לזאלך, "therefore". Rashi and Pseudo-Saadia explain: אך "but". This word usually does mean "but" (as in Dan. 2:11, 30; 3:28; 6:6,8, 13), however, the meaning demanded by the context here is "therefore". While this meaning vanished later from Aramaic and was not known to the medieval Jewish commentators, it is attested to by its appearance in the Teima inscription.⁴

Dan. 2:9. די הן .

R. Saadia translates: באנכס אך, "that if". Similarly, Ibn Ezra (on verse 8) explains: והוא אם, and Rashi and Pseudo-Saadia: שאם. While most modern commentators feel that a new statement begins here, R. Saadia and the other Jewish commentators correctly understood that די הן serves as a connective to continue the statement made in verse 8.⁵

Dan. 2:12. **בונט** .

R. Saadia translates: **שרטט** , "burned (with anger)". Ibn Ezra, Rashi and Pseudo-Saadia take the **ב** to be an auxiliary letter and not part of the basic root. Rashi quotes Menahem who feels that the **ב** is part of the root, and Dunash who feels that it is not. Allony, in his comments to the Agron, seems to have misunderstood R. Saadia's view to be that the **ב** is not part of the root as most later Jewish commentators claimed. Aside from the fact that, if Allony were correct, R. Saadia would have had to translate the **ב** together with a noun or at least a verbal noun instead of just a verb, and that the root **נטט** may mean "to be sad" or "grieve" but never to be angry, the root **בונט** is found with the meaning "to be angry" in Jewish and Samaritan Targumim.⁶

Dan. 2:13. **מתקטלין** .

R. Saadia translates: **יקתלון** , "were to be killed". Rashi and Pseudo-Saadia also explain: **ליהרג** . The gerundive interpretation given by R. Saadia is accepted by many modern commentators.⁷

Dan. 3:14. **הצדא** .

R. Saadia translates: **יקינא** , "certainly". Ibn Ezra says that the **ה** is the interrogative **ה** and that **צדא** means **אמת** . Rashi agrees about the nature of the **ה** , but explains **צדא** as **דבר** **רק** . Pseudo-Saadia explains: **בודאי** . **הצדא** has been found with a meaning similar to that given to it by R. Saadia, in an Aramaic ostracón published by Lidzbarski.⁸

Dan. 3:16. למלכא נבוכדנצר.

R. Saadia translates: יא בכתנצר. The difficulty here is that Nebuchadnezzar is addressed by his name alone, which is not the way one would normally speak to a monarch. Rashi, giving a Midrashic interpretation, explains that this statement was purposely meant to have a disparaging tone. Some modern scholars have felt that the אתנחתא was simply misplaced, but R. Saadia's translation: "Oh Nebuchadnezzar", shows that he followed the traditional punctuation and interpretation here.⁹

Dan. 3:17. הן.

R. Saadia translates: אד, "for" or "behold". Similarly, Ibn Ezra and Rashi (on verse 16) explain: כי, and Pseudo-Saadia explains: הנה. This interpretation enables us to recast the syntax of this sentence to be something on the order of: "Behold (or, for) our G-d is able to save us from the furnace, and from your hand He will save".¹⁰

Dan. 3:29. שלו.

R. Saadia translates: אלמחאל, "an absurdity". Ibn Ezra explains: שגגה, while Rashi explains: שום דבר של גנאי and Pseudo-Saadia: דבר מכוער. It is interesting to note that R. Saadia translates in a similar way ושלות כסילים תאבדם (Prov. 1:32) as: וזלה' אלגהאל תבידהם, "and the mistake of the fools will destroy them", and explains the derivation of this translation from his understanding of the word שלו in Dan 3:29, which he says means mistake in the language of the Targum

(Biblical Aramaic). R. Saadia's explanation of this word in Proverbs and Daniel was adopted by Ibn Ganah, and Montgomery too accepts this interpretation.¹¹

Dan. 3:29. כדנה .

R. Saadia translates: כדאלך, "like this" or "thus". What does כדנה refer to here: "like this one (G-d)", or "in this manner"? Ibn Ezra takes it to mean: "like this G-d", while Rashi says: כדזאת, "in this way". Montgomery considers R. Saadia's explanation the correct one.¹²

Dan. 4:14. שאלתא .

R. Saadia translates: ונורב אלמטאלה meaning a reply to a question or, more clearly, a judicial response. Ibn Ezra takes it to mean a question, but Rashi explains: גזרה. Evidence from Targum Jonathan to Jeremiah 12:1 and other sources support R. Saadia's explanation of שאלתא meaning not a request, but rather a response.¹³

Dan. 4:24. פרק .

R. Saadia translates פתפרך, "break off". Ibn Ezra explains: גאל, and Pseudo-Saadia: תפדה, but Rashi explains: פרוק. While a later development of this root has the meaning of "redeem", R. Saadia has translated according to the original and, according to many modern commentators, more correct meaning which is also more preferable on the basis of the context.¹⁴

Dan. 4:32. כלה .

R. Saadia translates לא כשי, "like nothing". Rashi and Pseudo-Saadia offer the Midrashic interpretation that לה is a type of dust seen in sun rays, but Pseudo-Saadia also mentions the explanation: "like nothing". Montgomery finds the same

use of **לא** in Syriac as that given here by R. Saadia.¹⁵

Dan. 4:33. **הדרי**.

R. Saadia translates **וּבְהִגְתִּי**, "my splendor". It is not absolutely clear here whether **הדרי** is a noun or a verb, and in fact, Rashi explains: **חזרתי**, "I returned". Montgomery considers Rashi's explanation to be based on an understanding of later linguistic premises, while R. Saadia follows earlier usage; and Torrey remarks that such repetition of words is quite typical in Daniel.¹⁶

Dan. 6:1. **וּדְרִיּוֹשׁ מְדָאָה קָבַל מְלָכוּתָא**.

R. Saadia translates: **צָאֵר אֶלְמֶלֶךְ אֵלַי דְּרִיּוֹשׁ**, "the rule became Darius'". Ibn Ezra, at the end of his comment to this verse, explains that Darius received the rule from Cyrus, while Marti and Charles think it means that Darius received it from G-d.¹⁷ Ibn Ezra and the other scholars thought that **קָבַל** must mean to receive from someone, so they were forced to determine who gave the rule over to Darius, but R. Saadia was of the opinion that **קָבַל מְלָכוּתָא** had no connotation of taking over or receiving the rule from someone else. R. Saadia's explanation is corroborated by Syriac usage which has **קָבַל** connoting a normal secular succession.¹⁸

Dan. 6:7, 12, 16. **הִרְגִּישׁוּ**.

This word which occurs three times, is translated three different ways by R. Saadia: **צָאֵר** "came to", **תַּחְכַּר** "quarrelled

with", and **שָׁנַבּוּ**, "rushed against". The variants to these translations are also of significance here. Ms. **ק**, instead of **צָאָרוּ** reads: **כָּאָטַבּ** "addressed". For **תַּחְכַּר**, which makes no sense at all here (for why would Daniel's opponents quarrel with him at a time that they were seeking incriminating evidence against him), all the other manuscripts read: **תַּחַסַּס** which means "probed", "sought information", "made inquiries" or "perceived". The word **שָׁנַבּוּ**, which Montgomery thinks means "rushed against" is better translated "criticized sharply".¹⁹ In verse 7 Ibn Ezra explains: **הַתַּחְבְּרוּ**, Rashi: **מַשְׁמָטוּ עַל הַמֶּלֶךְ**, and Pseudo-Saadia: **לְשׁוֹן קִיבוּץ עִם**. On verse 12 Rashi explains: **מַשְׁמָטוּ וַחֲפָטוּ**, and Pseudo-Saadia (on verse 11): **הָיוּ הוֹלְכִים וְאוֹרְבִים**. In view of the confusion shown by most medieval and modern commentators in explaining this word, R. Saadia's clear translation of it, each time in a way appropriate to the context, is innovative.²⁰ The importance of checking the manuscripts in order to correctly ascertain R. Saadia's view is especially clear in this case.

Dan. 6:19. **וַדְחוּן**.

R. Saadia translates: **כְּוֹאֵנָא** "tables". Ibn Ezra explains: **וַשְׁלַחַן**. Rashi, in the name of Dunash explains: **נְגִינֹת וַשְׁיִרֹת** (but no such Mishna can be found!). Pseudo-Saadia explains it by metathesis to be **וַחֲדוּן**, "delights" and says that it refers to musicians and dancing girls. Montgomery concludes that the meaning is unknown,²¹ but R. Saadia explains

the basis for his translation of "tables" quite clearly in his long commentary on Daniel where he says: "ואמא ודחון, פקד יפטר כואנאת ליוכל בין ידיה, וקד ינן²² מתל הזה אללפטה פי תוספת כלים: הדחונות שאוכלין עליהן".

R. Saadia finds the exact same word in a most obscure area of Rabbinic literature, the Tosefta to Kelim (ed. Zuckerman p. 583 line 27) which must be the ²³מטנה referred to by Dunash. It is no surprise, however, that modern Biblical scholarship was not aware of this information since Zuckerman's text reads: "הרחוינית (!) שבטרקלינין בעלי בתים האוכלים עליהם". Lest there be any doubt as to the correctness of R. Saadia's understanding of this word, the Tosefta itself, a line later, explains "שהן כטולה" which makes it clear that a portable table made of boards is meant. R. Saadia's lasting importance for a basic comprehension of Biblical Aramaic is never more obvious than in this instance.

NOTES TO CHAPTER I

1. Rappaport 1913: I, 134-136, 146-154.
2. See Bacher 1896 VII; and S. Poznanski 1900 131-132.
3. Steinschneider 1858 XVIII; Encyclopaedia Britannica 1965 Vol. 20: 43-44, Vol. 18: 102.
4. Neubauer 1886 V.
5. Steinschneider 1965 98-99, 102-103 et passim.
6. Roth 1964 349-350; Azulai 1934, index under Tunis.
7. e.g. : פזמונים ופירוטים לימים נוראים לפי נוסח אלג'יר, ליוורנו, חש"ד;
See: Hirschfeld 1897 249; Malter 1921, 407; Roth 1946 399;
Yaari 1951 713.
8. See Fleischer 1926 XVII.
9. Goldberg 1897 I.
10. See Yaari 1951 737, 820-822; Saphir 1866 48-111.
11. See the many works mentioned in Nahum 1971; Kafih 1954 7-13;
Kafih 1960 6-9; Liebermann 1940 3-4, 10-11, 22, 32.
12. Y. Tobi 1975 654.
13. Saphir 1866 536, 61a, 101a; Kafih 1966 14.
14. See below Chapter III.
15. Saphir 1866 21a-b. Kafih 1976 409 published a text which
indicates that the Geniza was known to Yemenite Jews during
the fourteenth century.
16. Kahle 1960 6-9; Wertheimer 1952 7-8.
17. Kahle 1960 9-13; see also works listed by Allony 1961 423-425.
About the Basutin cemetery, see Allony 1961 412 and Ben-Zev
1957 8.

18. See e.g. Malter 1921 409-419.
19. Published in Cambridge, England, 1903 by Deighton and Bell.
20. See Malter 1921 305-419; Werfel (Raphael) 1943 644-657.
21. e.g. Zucker 1959 308-317.

NOTES TO CHAPTER II

1. See inside cover of Bacher 1899.
2. Spiegel 1906. For other manuscripts see Neubauer 1886 881.
3. Malter 1921 277; Bacher 1896 554; Derenbourg 1892 19;
and Israelsohn 1909 277.
4. Melammed 1975 654-664, 777-778; Bacher 1875 16-40;
Gesenius 1863 XIII-XIV.
5. See Allony 1958a 365.
6. Zulay 1965 23.
7. Allony 1958b 172.
8. Segal 1936 14-15; Bendavid 1967 163-164.
9. Wilensky 1929 16-24; Barr 1968 61-62.
10. Blau 1965 19-21.
11. Altmann and Stern xxii n.1.
12. Goitein 1962 19.
13. Allony 1969 70-71; Ratzaby 1941 93.
14. Kadari 1964 213 and bibliography at end of article.
15. About R. Saadia's use of the Yerushalmi see Poznanski 1909
6-8, 25-26.
16. Goitein 1971 6.
17. Poznanski 1904 149 n.3; Malter 1921 56-57.
18. Allony 1970 83,100.
20. Kafih 1972 78; Allony 1970 93-97.
21. Epstein 1915 53-57; Mann 1931;I, 446 n.2 and 554 n.1;
Baneth 1946 152; Morag 1960 220-221; Morag 1964 130;
Blau 1965 19-22.
22. Epstein 1915 32-33.

23. Halkin 1975 126.
24. Ibid., note to line 66; Abramson 1974 245 n.2.
25. Allony 1969 27-29, 70-71, 159 lines 52-55; Barr 1968 62.
26. Malter 1912-1913 498 lines 15-17.
27. Allony 1969 70-71, 337; Davidson et. al. 1963 385 line 6.

NOTES TO CHAPTER III

1. Spiegel 1906 15.
 2. Steinschneider 1897 2; It was purchased from the ill fated convert Shapira in 1879 or 1881.
 3. Cohn 1889 4; Bacher 1899 VIII; Derenbourg 1894 VIII; Kafih 1966 15; 1973 7; 1976 6. Kafih says that he did not consult this Ms. but relied on Derenbourg (1976 3), however, on p. 6, it is clear from the colophon referred to that Kafih did use it but simply was not aware of its origin. For a facsimile of the colophon see Kafih 1962 9.
 - 3a. For an accurate evaluation of Spiegel's work, cases where he felt there was a lacuna in the text of Ms. ב are listed here: Dan. 2:23 [אנא]- none of the Mss. agree; Dan 3:4 [אלשעוב] - supported by קת (א has אלשרוב); Dan 4:5 [דניאל] - supported by all the Mss.; Dan. 4:7 [ורפעהא עצים] - these words are also missing in ג, while ק'ת add other words; Dan 4:20 - there is a large lacuna in ב with part of Spiegel's reconstruction confirmed and part denied by the Mss; Dan. 6:9 [איה] - ב has ארי, while ק'ת have איה which supports Spiegel's correction; Dan. 6:11, 14 [יום] - supported by all Mss.
- Spiegel's corrections made in his notes are frequently clearly opposed by information available from the other manuscripts. See especially variants to Dan. 4:8, 12, 24, 27, 30; 5:1; 6:5, 11, 14; 7:5, 9, 21, 25.
- Many of the Berlin manuscripts were found after the war

in Tübingen and Hamburg (see Allony and Loewinger, רשימת

תצלומי כתבי-יד העבריים במכון, Part I, Jerusalem 1957, p.22) but I was not able to locate this one. Although Kafih used a facsimile of it he did not provide exact information about its location, but a thorough search among the microfilms of the Ben-Zvi Institute which he consulted, may bring it to light.

4. Neubauer 1886 882.
5. Morag 1973 13.
6. Ibid.
7. S. A. Birnbaum 1971 251, 1954-1957 plate no.222. See below pp. 36, 38 where the possibility of late manuscripts preserving early variants is mentioned.
8. Katsh 1963 16. Dr. E. Hurvitz was kind enough to make this fragment accessible to me.
9. Mann 1920-1922 Vol. I 92; Vol. II 90 line 17, 99 no. 20(5), 115 no. 31(1).
10. See e.g. B.Z. Halper התקופה 19 (1923): 236.
11. See Goitein 1971 235.

NOTES TO CHAPTER IV

1. Spiegel 1906 9-15; Ms. x 85b.
2. See e.g. Leveen 1935 107-108.
3. Zucker 1959 280.
4. See P. Birnbaum 1942 xx-xxi.
5. Halkin 1943 282-283.
6. Ratzaby 1960 172.
7. Ratzaby 1964 244.
8. Kahle 1960 55 note 3.
9. Ibid. note 2.
10. Zucker 1959 286-290.
11. Kafih 1963a 6, 8.
12. Abramson 1974 40-42.
13. Derenbourg 1893 VIII; Steinschneider 1964 56; Eppenstein 1913 81; Malter 1921 308.
14. Derenbourg 1893 2-4.
15. See Skoss 1959 303, Zucker 1951 21, Zucker 1955-56 311.
16. Derenbourg 1893 4.
17. Kafih 1963a 160.
18. Wehr 1971 231-233. Ratzaby 1946 54 verse 23.
19. Kafih 1973 29 line 15. See also Allony 1969 152 line 51 where R. Saadia uses כ'ררן to mean publication.
20. Kafih 1963a 160.
21. Wehr 1971 713.
22. See Zucker 1959 269-270.
23. Mann 1921 425.
24. See Malter 1921 316, 407, 427.
25. Mann 1921 427.

26. Wehr 1971 384.
27. Poznanski 1923 379-380.
28. See Weisenberg 1959 538-539.
29. See Mann 1921 426.
30. Schroter 1866 5 (no. 13).
31. But see Zucker 1959 271, who feels that Dunash totally misunderstood R. Saadia and presented his view incorrectly. While this may be true, the fact that Dunash says that R. Saadia brings a proof from Job 21:18 is enough for us, since this indicates that it is a commentary, not a translation that is being referred to.
32. Kafih 1963b 334-335. It is mentioned also by Abramson 1965 202 (but missing in his index!), and Kafih 1963a 42 note 1 to Gen. 37, who claims that it is from R. Saadia's long commentary on the Torah!
33. Kafih, see above, note 32.
34. Bacher 1899 IX.
35. Ratzaby 1955 317.
36. Zucker 1959 292. See also indices to Leveen 1935 and Neubauer 1886.
37. Mann 1921 425 lines 18-19. See also Steinschneider 1964 ff. 57.
38. Poznanski 1902 364-372; Poznanski 1923 384, 387-389. See also Malter 1921 321-325.
39. Kafih 1962 135-136.
40. See Morag 1964 118-119 et passim; Morag 1960 233-234.
41. Malter 1919 55.

42. See my edition on Dan. 4:15 and 5:15.
43. See R. Saadia's Ms. commentary on Dan. 2:35 and 4:30.
44. Goitein 1971 236-237.
45. Fried 1966 173-174.
46. דניאל הנביא, סתרגס מן לשון הקדש ללערובי. אלגזאיר, 1922.
47. See e.g. variants to Dan. 2:10, 13, 24, 28, 34.

NOTES TO CHAPTER V

1. Published in Edinburgh as part of The International Critical Commentary.
2. Montgomery 1927 148.
3. Ibid. 149.
4. Ibid. 150.
5. Ibid. 151.
6. See Allony 1969 50, 337 (but compare above, note 27 to Chapter II); Montgomery 1927 153, and Jastrow's dictionary under **וּיַל**.
7. Montgomery 1927 154.
8. Ibid. 207.
9. Ibid. 208.
10. Ibid. 209.
11. See Spiegel 1906 X note 19, Kafih 1976a 30; Bacher 1896 515-516, Montgomery 1927 219.
12. Montgomery 1927 219.
13. Ibid. 237.
14. Ibid. 240, 242.
15. Ibid. 246.
16. Ibid.
17. Ibid. 267.
18. Ibid.
19. See Wehr 1971 174,455 and Montgomery 1927 272.
20. Montgomery 1927 272.
21. Ibid. 278.
22. Ms. **R** 666-67a.

23. R. Saadia's explanation and reference to the Tosefta is quoted by Kimhi (ספר השרשים, ed. Biesenthal and Lebrecht, Berlin 1847) but not in his name.

BIBLIOGRAPHY

- Abramson, S.
 1965 רב נסים גאון, ירושלים : מקיצי נרדמים.
 1974 עניינות בספרות הגאונים, ירושלים : מוסד הרב קוק.
- Allony, N.
 1958a מיכה ב"שבעים מלים בודדות" לרס"ג, עמ' 362-366 בתוך פרסומי החברה לחקר המקרא בישראל, ספר ה', לזכר שמואל דיס, בעריכת ח. בר-דרומא, ח.מ.י. גבריהו וב"צ לוריא, ירושלים; החברה לחקר המקרא בישראל.
- Allony, N.
 1958b כתאב אלטבעין לפס'ה לרב סעדיה גאון, עמ' קלג-קפ בתוך ספר זכרון לכבוד פרופ' יצחק יהודה גולדציהר ח"ב, ערוך ע"י ד.ש. לוינגר, א. שייבר, י. שומוג'י, ירושלים.
- Allony, N.
 1961 גניזה וכתבי-יד עבריים בספריות קמברידג', ארשת ג': 425-395.
- Allony, N.
 1969 האגרון... מאת רב סעדיה גאון, ירושלים: האקדמיה ללשון העברית.
- Allony, N.
 1970 עלי בן יהודה הנזיר וחיבורו "יסודות הלשון העברית", לשוננו לד: 75-105, 187-209.
- Altman, A. and Stern, S. M.
 1958 Isaac Israeli. Oxford University Press.
- Azulai, H.J.D.
 1934 ספר מעגל טוב השלם, ירושלים: מקיצי נרדמים.

Bacher, W.

1875 Abraham Ibn Esra's Einleitung zu Seinem Pentateuch-
Commentar. Wien: Karl Gerold.

Bacher, W.

1896 מפר השלשים... חברו... ר' יונה בן גנאח ברליון:
מקיצי נרדמים.

Bacher, W.

1899 מבגום ספר איוב וביאורו בלשון ערבית לרבינו סעדיה
גאון. פאריס: ארנסט לרו.

Baneth, D.H.

1946 התנויך בהתפתחותו למלה נפרדת בטכסטס ערביים-יהודיים.
ידיעות החברה לחקירת א"י ועתיקותיה י"ב: 141-153.

Barr, J.

1968 Comparative Philology and the Text of the Old
Testament. Oxford: Clarendon Press.

Ben-Zev, I.

1957 תעודות על בית-הקברות היהודי הקדום בקהיר, ספונות
א': ז-כד.

Bendavid, A.

1967 לשון מקרא ולשון חכמים. תל-אביב: דביר.

Birnbaum, P. 1942

1942 The Arabic Commentary of Yefet Ben Ali the Karaite
on the Book of Hosea. Philadelphia: Dropsie College.

Birnbaum, S.A.

1971 The Hebrew Scripts. Part 1. Leiden: E.J. Brill.

1954-1957 The Hebrew Scripts. Part 2. London: Palaeographia.

Blau, J.

1965 The Emergence and Linguistic Background of Judeo-Arabic.
Oxford University Press.

Cohn, J.

1889 כתאב איוב אלמלקב בכתאב אלחעדיל

Das Buch Hiob übersetzt und erklärt vom Gaon Saadia.

Altona: Gebrüder Bonn.

Davidson, I.

1963 Assaf, S. and Joel, B.I.

סדור רב סעדיה גאון. מהדורה שניה. ירושלים: מקיצי נרדמים
בהוצאת ר.מס.

Derenbourg, J.

1892 Gloses D'Abou Zakariya Ben Bilam sur Isaie. Paris.

Derenbourg, J.

1893 תרגום חמשה חומשי תורה בלשון ערבית לרבינו סעדיה
גאון. פאריס: ארנסט לרו.

Derenbourg, J. and Lambert, M.

1894 תרגום ספר מטלי וביאורו בלשון ערבית. לרבינו סעדיה
גאון. פאריס: ארנסט לרו.

Eppenstein, S.

1913 Beiträge zur Geschichte und Literatur im Geonäischen
Zeitalter. Berlin: Louis Lamm.

Epstein, J.N.

1915 Der Gaonäische Kommentar zur Ordnung Tohoroth. Berlin:
Mayer & Müller.

Fleischer, L.

1926 ספר אבן עזרא לספר שמות... עם פרוש משנה לעזרא, וינה:
מנורה.

Fried, N.

1966 עניינות מגילת אנטיוכוס. ארשת ד: 166-174.

Gesenius, W.

1863 Hebräisches und Chaldäisches Handwörterbuch über das
Alte Testament. Sechste Auflage. Leipzig; F.C.W. Vogel.

Goitein, S.D.

1962 סדרי חינוך בימי הגאונים ובית הרמב"ם. ירושלים: מכון
בן צבי-האוניברסיטה העברית.

Goitein, S.D.

1971 A Mediterranean Society. Vol. II. Berkeley: University
of California Press.

Goldberg, B.

1867 ספר מעשה נסים הן הנה שאלות רבנו דניאל הבבלי על ספר
המצות של הרמב"ם, פריש.

Halkin, A.S.

1943 The Relation of the Samaritans to Saadia Gaon. Pp.271-325
in Saadia Anniversary Volume. Ed. B. Cohen. New York:
American Academy for Jewish Research.

Halkin, A.S.

1975 משה בן יעקב אבן עזרא: ספר העיונים והדיונים. ירושלים:
מקוצר נרדמים.

Hirschfeld, H.

1897 Noitz über einen dem Maimuni untergeschobenen arabischen
Commentar zu Esther. Pp. 248-253 in Semitic Studies
in Memory of Rev. Dr. Alexander Kohut. ed. G.A. Kohut.

Berlin: S. Calvary.

Israelsohn, J.

1909 פירוש על ספר ירמיה לרבי יהודה בן בלעם. עמ' 273-308
בתוך זכרון לאברהם אליהו ערוך ע"י ד. גינצבורג וי. ד.
מארקאן. פטרבורג.

Kadari, M.Z.

1963 מגילת אנטיוכס הארמית ח"א. בר-אילן א:ו-א, 81-105.

1964 מגילת אנטיוכס הארמית ח"ב. בר-אילן ב: 178-214.

Kafih, J.

1954 ספר גן השכלים לרבינו נתנאל זצ"ל בירב פיומי זצ"ל.
ירושלים: האגודה להצלת גנזי תימן.

Kafih, J.

1960 הרי"ף למסכת חולין עם פירוש בשפה הערבית לאחד מחכמי יהדות
תימן. ירושלים: האגודה להצלת גנזי תימן.

Kafih, J.

1962 חמש מגילות... עם פירושים עתיקים. ירושלים: האגודה להצלת
גנזי תימן.

Kafih, J.

1963a פירושי רבינו סעדיה גאון על התורה. ירושלים: מוסד הרב
קוק.

Kafih, J.

1963b גרדומי פנינים מספר בכ"י תימני קדום. תלפיות ח' חוב'
ג-ד: 331-356.

Kafih, J.

1966 תהלים עם תרגום ופירוש הגאון רבינו סעדיה. ירושלים.

Kafih, J.

1972

- Kafih, J.
1972 ספר יצירה עם פירוש הגאון רבנו סעדיה. הועד להוצאת ספרי רס"ג.
- Kafih, J.
1973 איוב עם תרגום ופירוש הגאון רבנו סעדיה. ירושלים.
- Kafih, J.
1976a משלי עם תרגום ופירוש הגאון רבנו סעדיה. ירושלים.
- Kafih, J.
1976b שריד מחיבור תימני עתיק בענייני ס' שיעור קומה.
עמ' תז-תי בתוך: יהדות תימן: בעריכת י. ישעיהו וי. טובי, ירושלים: יד בן-צבי.
- Kahle, P.
1904 Die Arabischen Bibelübersetzungen. Leipzig: J.C. Hinrich.
1960 The Cairo Geniza. Second edition. New York: Praeger.
- Katsh, A.I.
1963 The Antonin Genizah in the Saltykov-Schedrin Public Library in Leningrad. N.Y. (Offprint from The Leo Jung Jubilee Volume pp. 115-131).
- Leveen, J.
1935 Catalogue of the Hebrew and Samaritan Manuscripts in the British Museum, Part IV. London.
- Liebermann, S.
1940 מדרשי תימן. ירושלים: במברגר את וואהרמן.
- Malter, H.
1912-1913 Saadia Studies I. Jewish Quarterly Review.
n.s.3: 487-499.
- Malter, H.
1919 Saadia Gaon's Messianic Computation. Journal of Jewish Lore and Philosophy. 1:45-59.

Malter, H.

1921 Saadia Gaon, His Life and Works. Philadelphia: JPSA.

Mann, J.

1920-1922 The Jews in Egypt and in Palestine Under the Fatamid Caliphs. 2 Vols. Oxford University Press.

Mann, J.

1921 A Fihrist of Sa'adyas Works. JQR n.s. XI: 423-428.

Mann, J.

1931 Texts and Studies in Jewish History and Literature.
Vol. I. Cincinnati: Hebrew Union College Press.

Melammed, E.Z.

1975 מפרשי המקרא, ירושלים: מאגנס, האוניברסיטה העברית.

Morag, S.

1960 "שבע כפולות בגד כפרת". עמ' 207-242 בתוך פרסומי החברה לחקר המקרא בישראל, ספר ח', טוגש לכבוד הפד"פ נ.ה., סור-סיני, בעריכת מ. הרן וב"צ לוריא. ירושלים: החברה לחקר המקרא בישראל ע"י קרית ספר.

Morag, S.

1964 Biblical Aramaic in Geonic Babylonia. Pp. 117-130 in Studies in Egyptology and Linguistics in Honour of H.J. Polotsky. ed. H.B. Rosen. Jerusalem. Israel Exploration Society.

Morag, S.

1973 ספר דניאל, כתב-יד בבלי-תימני, ירושלים: קרית ספר.

Nahum, Y.L.

1971 חשיפת גנרזים מתימן, חולון: מפעל חשיפת גנרזי תימן.

- Neubauer, A.
1886 Catalogue of the Hebrew Manuscripts in the Bodleian Library. Oxford: Clarendon Press.
- Poznanski, S.
1900 Tanhoum Yerouschalmi. Revue des Études Juives.
XL: 129-153; XLI: 45-61.
- Poznanski, S.
1902 Miscellen uber Saadja, IV. Saadjas Übersetzung zum
Buch Ester, Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft
des Judentums. XLVI: 364-372/
- Poznanski, S.
1904 Ephraim ben Schemaria de Fostat. REJ XLVIII: 145-175.
- Poznanski, S.
1909 ענינים שונים הנוגעים לתקופת הגאונים. וורשא.
- Poznanski, S.
1923 A Fihirst of Saadya's Works. JQR n.s. XIII: 369-396.
- Rappaport, S.
1913 תולדות. וורשה: הצפירה.
- Ratzaby, Y.
1941 תרגום איכה לרבינו סעדיה גאון. תרביץ י"ג: 106e92.
- Ratzaby, Y.
1946 שרידים מביאור הרס"ג לישעיה. תרביץ י"ח: 56-46.
- Ratzaby, Y.
1950 1960 תרגום ערבי למגילת רות מבית מדרשו של הרס"ג. עם'
195-171 בתוך פרסומי החברה לחקר המקרא בישראל, ספר י',

לזכר צבי קארל בעריכת א. ווייזר וב"צ לוריא. ירושלים: החברה
לחקר המקרא בישראל ע"י הוצאת קרית ספר.

Ratzaby, Y.

1964 על תפסיר רב סעדיה למקרא. עמ' 237-250 בתוך כתבי החברה
לחקר המקרא בישראל. לזכר ד"ר י.פ. קורנגריין. תל-אביב:
החברה לחקר המקרא בישראל ע"י הוצאת ניב.

Roth, C.

1946 The History of the Jews of Italy. Philadelphia: JPSA.

R. Saadia Gaon

1971 תפסיר רס"ג לספר דניאל, מקרא ותרגום ערבי, צילום כתב יד
עתיק מתימן. ישראל.

Saphir, J.

1866-1874 אבן ספיר. א-ב. ליק-מגנצא.

Schechter, S.

1903 Saadyana. Cambridge: Deighton and Bell.

Schröter, R.

1866 ספר תשובות דונש הלוי בן לברם על רבי סעדיה גאון.
ברסלאו.

Segal, M.Z.

1936 דקדוק לשון המשנה. תל-אביב: דביר.

Skoss, S.

- 1959 מפירושו הארוך של רב סעדיה גאון על בראשית כב, כ-כג,
 יח; כה, כא-כו. תרביץ כ"ח: 303-324.

Spiegel, H.

- 1906 Saadia al-Fajjūmi's arabische Danielversion. Berlin.

Steinschneider, M.

- 1858 Catalogus Codicum Hebraeorum Bibliothecae Academiae
 Lugduno-Batavae. Lugduni-Batavorum: E.J. Brill.

Steinschneider, M.

- 1897 Verzeichniss der hebraeischen Handschriften. Zweite
 Abtheilung. Berlin: A. Asher.

Steinschneider, M.

- 1964 Die arabische Literatur der Juden. Reprint. Hildesheim:
 Olms.

Steinschneider, M.

- 1965 הרצאות על כתבי יד עבריים. ירושלים: מוסד הרב קוק.

Tobi, Y.

- 1975 שרידים חדשים מפירוש רב סעדיה גאון לספר ישעיהו.
קרית ספר ט: 654-662.

Wehr, H.

- 1971 A Dictionary of Modern Written Arabic. Third edition..
 Ithaca, New York: Spoken Language Services, Inc.

Weisenberg, E.

1959 פירוש רבינו אברהם בן הרמב"ם ז"ל על בראשית ושמות.
לונדון.

Werfel (Raphael), I.

1943 מלואים לביבליוגרפיה. עמ' תרמד-תרנז בתוך רב סעדיה
גאון בעריכת י. ל. הכהן פישמן. ירושלים: מוסד הרב
קוק.

Werthimer, S.A.

1952 בתי מדרשות. ח"א. ירושלים: מוסד הרב קוק.

Wilensky, M.

1929 ספר הרקמה לר' יונה אבן גנאח. ברלין: האקדמיה
למדעי היהדות.

Yaari, A.

1951 שלוחי ארץ ישראל. ירושלים: מוסד הרב קוק.

Zucker, M.

1959 על תרגום רס"ג לתורה. ניו-יורק: פעלדהיים.

Zuláy, M.

1964 האסכולה הפיסטנית של רס"ג. ירושלים: מכון שוקן.

Zucker, M.

1951 חלקו של ר' סעדיה גאון בפולמוס ממחרת השבת.

Proceedings of the American Academy for Jewish Research

XX : 1-26.

Zucker, M.

1955-56 מפרושו של רס"ג לתורה. סורא ב : 355-313.

תפסיר רבינו סעדיה גאון

על החלק הארמי של ספר דניאל

עם השוואות על פי כתבי יד

וקטעים מגניזת קהיר

ועם מבוא באנגלית

מאת

שמואל אהרן קליין

רשימת סימנים וקצורים

ח' = חסר, כלומר: לא נמצא בכ"י אבל הכ"י אינו פגום באותו מקום.

חסר = הכ"י פגום באותו מקום.

נ' = נוסף.

[] = בסכסס, השלמה ע"פ ההשערה; בשינויים, חור בכ"י.

— = ממושטט, והקריאה אינה ברורה.

... = ---, אבל מספר האותיות ברור.

לסימני כתבי היד: א, ב, ג¹, ג², ג³, ל, ק, ק¹, ת עיון בחלק האנגלי

עמ' 16-21.

/ = אם אין רווח בין סימן זה לאותיות שלפניו ושלאחריו,
 מובנו שבכ"י יש שורה חדשה; אחרת, סימן זה מבדיל בין
 שינויים שונים לאותה מלה בסכסס.

(2)

פרק ב'

כתבי יד: א, ל, ק, ק¹, ת.

א. פי אלסנה אלתאניה מן מלך בכתנצר ראי חלמא פכרב רוחה ותנגז
נומה.

פי / ופי לק¹ ת.

אלתאניה / אלב' ל / אלתאניה ת.

בכתנצר / בכתנ' ל / בכת נצר ת.

ראי / ראי ק¹ ת.

ב. פאמר באן ידעא באלחכמא ואלמנגמין ואלסחרה ואלכסדאניין

ליערפוה רויאה פגאו ווקפו בין ידיה.

ואלכסדאניין / ואלכסדאניין ל.

ליערפוה / ליערפונה ק¹ ת.

ווקפו / ווקפו ל.

ג. פקאל להם אלמלך קד ראית רויא פכרב רוחי אלי אן אערפה.

אן / ח' ונשלם למעלה מהשורה ק¹.

ד. פכלמה באלנבסיה אסאל אללה בקא אלמלך קל אלרויא לעבידך

נכברך בתפסירהא.

באלנבסיה / באלנבסיה ק¹ ת.

נכברך / ונכברך ק¹ ת.

ה. אגאבהם פקאל קד גד מני אלאמר באנכם אן לס תערפוני אלרויא

ותפסירהא אעצאא תפעלון וביותכם צואפי תצירון.

פקאל / וקאל ק¹ ת.

אעצאא / אעצא ת.

תצירון / יתצירון ק¹ ת.

פרק ב'

ו. ואן אלרויא ותפסירהא תכברוני הבאת וגואיז ווקר ועז כתיר
 תרפעון מן קדאמי לדאלך אלרויא ותפסירהא אכברוני.
 תכברוני / תכברון ק¹ת.
 ווקר / ווקאר ק¹ת.
 כתיר / כביר ק¹ת.

ז. אגאבוה תאנייה וקאלו אלמלך יקול אלרויא לעבודה נכברה
 בתפסירהא.
 תאנייה / ח' ק¹ת.
 לעבודה / ח' ק¹ת.
 נכברה / פנכברה ק¹ת.

ח. אגאבהם וקאל אני לאעלס יקינא אנכס אצמא תשתרון סאעתכס ודאלך
 למא ראיתם גד אלמאר מני.
 וקאל / פקאל לק¹ת.
 אני / אנני ק¹ת.
 לאעלס / לאיאעלס ל.
 ודאלך / ודאר ל / ודאר ק¹ת.

ט. באצכס אן לס תערפוני אלרויא פטבילכס ואחדא ואנמא קד אעתדתם
 כלאם אלכדב ואלזור אן תקולוה בין ידי אלי אן תתגיר אלסאעה
 ותנגלי לכך קולו לי זאת אלרויא חתי אעלס אצכס צאדקין פי
 אכבארי ותפסירהא.
 ואחדא / ואחדה ל / ואחד ק¹ת.
 קד / ח' ק¹ת.
 אעתדתם / אעדדתם ל.
 אלכדב / כדב ל / כדב ק¹ת.
 ואלזור / וזור לק¹ת.
 ידי / ידיו ת.
 אלי / אלא ת.
 תתגיר / תתגיר לק¹ת.
 ותפסירהא / בתפסירהא לק¹ת.

פרק ב'

- י. אגאבו אלכסדאניין בחצרה אלמלך וקאלו ליט אנסאן עלי אלארך
 יקדר אן יכבר במא קאל אלמלך וזאלך אן כל מלך גליל וטלסאן
 עזים לט יסאל קט מתל הדא אלמאר לאי חכים או מנגט או כסדאני.
 אגאבו / אגאב ב / אגאבוה ק¹ת.
 אלכסדאניין / אלכסדאנין ב / אלכסדאניין ת.
 בחצרה / בחצרת ת.
 אנסאן / אנסן ב.
 אן(1) / אן או ב.
 וזאלך / ודלך ב.
 עזים / ח' לק¹ת.
 יסאל / יסל ב.
 הדא / הדא ק¹ת.
 אלמאר / אלקול לק¹ת.
 לאי / לאי ת.

- יא. ואלמאר אלדי יסאל ענה אלמלך עזיז וליט אכר סואנא איצא יקדר
 אן יכברה במא קאל אלא אלמלאיכה אלדי ליט מטכנהט טע אלנאט.
 יסאל / יסל ב.
 איצא / איצ' ב / ח' ק.
 יכברה / יכבר ק.
 במא / במא ת.
 במא קאל / בהא ב.
 קאל / נ': אלמלך ק.
 אלא / אלי ת.
 אלדי(2) / אלתי ב.

- יב. פענד זאלך שאט אלמלך וטכט גדא ואמר באבאדה גמיע חכמא באבל.
 זאלך / דלך ב.
 וטכט / וטכט ב / וצכט ק.
 באבאדה / בקתל ק.

פרק ב'

יג. וכרג אלתוקיע בדאלך והודא יקתלוך אלחכמא וכאד דניאל
 ואצחאבה אן יקתלוך.
 אלתוקיע / אלתִיקיע ל.
 בדאלך / בדלך ל.
 והודא / והודא קת.
 יקתלוך / יקתלו לקת.

יד. חינידִ רפע דניאל קצהִ אלי אריוך רייס סיאפי אלמלך אלדִי נפִדִ
 אן יקתל חכמא באבל.
 חינידִ-באבל / חסר בחלקו ל.
 חינידִ / חינדִ ת.
 קצהִ / אלקצה ק.
 רייס / רייס ל.
 סיאפי / סיאפי ת.
 נפִדִ / נ': פי ל.

טו. יסאלה ויקול עלי מא דא אלאמר חאתִ מן ענד אלמלך חינידִ ערפה
 אריוך אלקצהִ.
 יסאלה-אלקצהִ / חסר בחלקו ל.
 יסאלה / וסאלה ת / נ': דניאל ת.
 ויקול / וקאל ת.
 אריוך / אריוך ת.
 אלקצהִ / קצה ת.

טז. פתטבב דניאל אלי אן סאל אלמלך אן ינצרה אגלא חתי יערפה
 אלרויא ותפסירהא.
 פתטבב-ותפסירהא / חסר בחלקו ל.

פרק ב'

יז. חיניד צאר דניאל אלי ביתה וערף חנניה מישראל ועזריה אצחאבה
אלקצה.
חיניד-אלקצה / חסר בחלקו ז.

יח. ואגתמעו אן ילתמסו אלרחמה מן ענד אלרב פי הוא אלסר לילא
יהלכוך דניאל ואצחאבה מע באקי חכמא באבל.
ואגתמעו-באבל / חסר ברובו ז.
אלרב / רב ז / נ': אלטמא ז.
הוא / הדי ק / הדי' ת.
אלסר / אלסר ת.
לילא / ללא קת.

יט. חיניד כשף אלה זאלך אלסר לדניאל פי רויא אלליל פסבח דניאל
רב אלטמא.
חיניד-אלטמא / חסר ברובו ז.

כ. באן קאל יכוון אסם אלה מבארכא מן אוול אלעאלם אלי אכרה אלדי
אלחכמה ואלגברוה לה.
אוול / אוול ק.
אכרה / אכרה ת.
אלחכמה / אלחכמ ת.

כא. והו מגייר אלאוקאת ואלאזמאן עאזל מלוך ונאצב מלוך מעטי
אלחכמה לאלחכמא ואלעלם לעארפי אלפהם.

כב. והו כאשף אלעמיקאת ואלמסתוראת יעלם מא פי אלצלמאת ואלנור
סאכן ענדה.
אלצלמאת / אלצלמאת ז.

פרק ב'

כג. לך יא אלאה אבאינא שאכר ומטבח [אנא] למא קד רזקתני מן
אלחכמה ואלגברווה ואלאן ערפתני מא סאלתך והי מטאלה אלמלך.
אלאה / אלה ז.

אבאינא / אבאיי ז / נ': אנא ז.

ומטבח / מטבח לק.

[אנא] / ח' לקתב.

מטאלה / מטלה ז / מטאלת ת.

כד. ענד זאלך צאר דניאל אלי אריוך אלזי ולאה אלמלך ליביד חכמא
באבל לא תביד אחד מנהם אדכלני אלי אלמלך אערפה אלרויא
ותפסירהא.

ענד / פענד לקת.

זאלך / דלך ז.

אריוך / אריוז ת.

באבל / נ': פקאל לה לקת.

תביד / תהלך קת.

אחד / אחדא לקת.

כה. חיניז אריוך במבאדרה אדכל דניאל אלי אלמלך וקאל לה אני קד
וגדת רגל מן אהל גלוה אליהוד יזכר אנה יערף אלמלך אלרויא
ותפסירהא.

אריוך / אריוז ת.

קד / ח' ק.

רגל / רגלא ז.

גלוה / אלגלוה קת / נ': אלזי מן ת.

יזכר / יזכל ת.

פרק ב'

כו. אבתדאה אלמלך וקאל יא בלסשאצר הל תקדר אן תערפני אלרויא
 אלזי ראיתהא ותפסירהא.
 אבתדאה/ פאבתדאה לק / פאבתדא ת.
 יא/ נ': דניאל אלזי לקבר ק.
 בלסשאצר/ בלסשאצר ל / בלס שאצר ת / בלס/שאצר ק.
 אלזי/ אלתי לק.
 ראיתהא/ ראית ת.

כז. אגאבה דניאל וקאל אלטר אלזי אלתמסה אלמלך לא אלחכמא
 ואלמנגמין ואלכסדאניין ואלחכאס יקדרון אן יכברון בה.
 אלתמסה/ ילתמסה ל / אלתמס ק / אלתמסה ת.
 ואלכסדאניין/ ואלכסדאניין ל.
 בה/ נ': אלמלך ת.

כח. לא כן אלאלאה אלזי פי אלסמא כאשף אלסראר ערף אלמלך בכתנצר
 במא סיכון פי אלאכר אלזמאן פרויאך ומא נצרא עיניך עלי
 מצגעך הו הזי אלזי אקולה.
 לא כן/ לכך לקת.
 אלאלאה/ ח' ל.
 אלזי/ ח' ל.
 אלסמא/ נ': רב ל.
 כאשף/ יכשף לת / וכאשף ק.
 אלמלך/ ח' ק.
 אלמלך בכתנצר/ בכת/נצר אלמלך ת.
 בכתנצר/ נ': אלמלך ל.
 במא/ מא לקת.
 אלאכר/ אכר ל / אכר קת.
 נצרא/ נטרת ל / נצרתה ק.
 עיניך/ עינאר לקת.
 הזי/ הדא ל / הזא ת.

פרק ב'

כט. יא אִיהַ אלמלך כאן אפכארך קבל נומך חארַת פי מא יכוך בעד הדה
אלאִיאַס פאסעפך כאַשף אלאַסראַר באן ערפך זֹאלך.
יא-זֹאלך / מטושטש בחלקו א / חטר ברובו ז.
יא אִיהַ / יא אִיהַ אַקִּיַת / יאִיהַ ז.

כאן / כאנת א.
חארַת / חאלת אַקִּיַת.
פי מא / פימא א.
הדה / הֹא קִי.
כאשף / כאשפֹּךְ ת.
ערפך / יַערפך א.
זֹאלך / דלך א.

ל. ואנא פליט לאני אחכס אלנאס כשף לי הֹא אלטר לכך בטוב אלדי
יערפון אלמלך אלתפסיר ולכי תערף מראד נפטר.

ואנא-נפטר / מטושטש מאד א.
ואנא / ואני קִיַת.
לאני / ח' קִי / אנא ת.
לכו / אֲלֹכְךָ א.
אלדי / אלאַלדק א.
יערפון / יערפֹּה א.
תערף / ת.ַרְף א.

לא. יא איה אלמלך ראית כאנך מתבצר פֹּאזַא בצנס עִיַס זֹאלך אלצנס
כביר לה בהגה כְּתִירֶהּ והו קאִיס אמאמך ולה רועֶהּ האילה.

יא איהַ / יאִיהַ א.
פֹּאזַא / פֹּאזִי קִיַת.
עִיַס / עִיַס א.
זֹאלך / ודלך א / זֹאךְ קִיַת.
בהגה / בהגה קִיַת.

פרק ב'

לב. דאלך אלצנס ראטה מן זױב זאלך צדדה וזראעיה מן פצױה בטנה
 ואפזאזױה מן נחאט.

דאלך-נחאט / חטר ברובו ל.

דאלך / דלך א.

וזראעיה / וזראעאה א.

ואפזאזױה / ופכדאה א.

מז / ח' א.

לג. טאקיה מן חדיד רגלאה בעז אגאזאה מן חדיד ובעצהא מן כזף.

טאקיה-כזף / טטוטטט א.

טאקיה / טאקאה א.

אגאזאה / אגזאיהא א / אגזאהא ק¹ת.

לד. זוט ראית כאן חגר קד אנקטעת פזרב דאלך אלנצט עלי רגליה אלתי
 מן חדיד וכזף פדקהמא פטקט.

קד / ח' א.

אנקטעת / אנקטע ק¹ת / נ': לא ביד אחד ק¹ת.

דאלך / דלך א.

אלנצט / אלצנט ק¹ת.

אלתי / אלזי ק¹ת / נ': הי א.

חדיד / אלחדיד ק¹ת.

וכזף / ואלכזף ק¹ת.

פדקהמא / פדקהא ק¹ת.

פרק ב'

לה. חנינד אנדקו אגמעין אלחדיד ואלכזף ואלנחאס ואלפצ'ה ואלזהב
 וצארו כהשים מן בואדר אלצוף תם חמלהם אלרוח ולם יוגד להם
 אתרא אלבתה תם אן אלחגר אלדי זרב אלצנס צאר גבלא ומלא גמיע
 תלך אלארץ.

חנינד-אלארץ / חטר רובו בתחילתו ל.

חנינד / חנינד ק¹ת.

כהשים / כאלהשים א.

בואדר / ביאדר א / בואדר ק¹ת.

אלבתה / בתה א.

גבלא / נ': עטים א / נעטימא ק¹ל / נ': עצימא ת.

לו. ואז הוא אלרויא נקול תפסירה בין ידי אלמלך .

הוא / הדה א.

תפסירה / תפסירהא אלק¹ת.

ידי / ידי ק¹ת.

לז. יא איה אלמלך אנת מלך אלמלוך אז רב אלטמא אלמלך ואלותאק

ואלתאייד ואלכרם רזקר.

יא איה / יאיהא אל.

אלמלוך / מלוך א.

ואלותאק / אלותאק ל / ואלואתק (אותיות בא בכ"י אחר למעלה

מאותיות את) ק¹.

ואלתאייד / ואלתאי' ל.

פרק ב'

לח. וחית יאוי גמיע אלנאס וחיואן אלצחרא וטאיר אלסמא סלמה אליך
 וסלסך עלי גמיעהם אנת הו אלממל' בראס אלוהב.
 יאוי / יאוי ק.
 אלצחרא / אלצחרי קת.
 אליך / אליך (נכתב למעלה מהשורה באותו כ"י) ל.
 וסלסך / וסלסך ק.
 גמיעהם / גמיעהם ק.
 אנת / פאנת אלק.
 אנת הו / פאנתהו ת.
 בראס / באלראס אלת.

לט. ובעדך תקום ממלכה אכרי אדון מנך ואלממלכה אלמלכה תשבה
 אלנחאס ותתסלם עלי גמיע אלארץ.
 אלמלכה / אלג' ל.
 ותתסלם / ותצלם קת.

מ. ואלממלכה אלאבעה תכוך צלבה כלאחדיד כמא אן אלאחדיד ידק
 אלכל ויסחקה וירצה כואך הי תדק אלכל ותרצה.
 כלאחדיד / כלאחדיד אתל / כלאחדיד ק.
 כמא / וכמא אלת.
 אלכל (ו) / לכל ק.
 וירצה / וירצה אל.
 הי / ח' אלקת.

פרק ב'

מא. ואם מא ראית מן אלקדמין ואלאצאבע בעץ אגזאהא כזף פכאר
ובעצהא חדיד פיכורן דאלך מלכא מנקסמא פיהא מן אצל אחדיד
באיזא מא ראיתה יכאלט אלכזף ואלטיון.
מז / או אל.

אגזאהא / אגזאיהא אל / אגזאהא ק.
פכאר / מפכר אל / מפכר קת.
דאלך / דלך א / דאר ז.
פיהא / ופיה אלק.
אחדיד / אחדיד אלקת.
באיזא / באזא אלת.
ראיתה / ראיתהא ת.
יכאלט / יכאלט ק / יכלט ת.
אלכזף / אלכזף (אותיות אל באותו כ"י) א.
ואלטיון / אלטיון א / אלטיון לת.

מב. ותאויל אלאצאבע אלתי מנהא חדיד ומנהא כזף אן יכורן בעץ
אלממלכה צלבה ובעצהא מנכסרא.

אלאצאבע / אלאצאבע ק.
אז / ח' א.
יכורן / יכו ז / יד' ק.
צלבה / צלבה קת.
מנכסרא / מנכסרה לת.

מג. ואם מא ראית מן אכתלאסהמא פתאוילה אן יכתלטו הולאי
באלמנאסלה ולא יכתלטו באלכלייה כמא אן אחדיד לא יכתלט
באלכזף.

אכתלאסהמא / אכתלאסהמא קת.
הולאי / האולי א / הולא ז.
יכתלטו (2) / ילתזקור א.
באלכלייה / באלכלייה קת.
כמא / ח' ק.
יכתלט / יכאלט אל.
באלכזף / אלכזף אל.

פרק ב'

מד. וכעד מדה האתין אלממלכתין יקיס רב אלטמא ממלכה לא תפסד אלי
אלדהור ולא יתרך מעהא מלכא לאמה אכרי פהי תדק גמיע הדה
אלטמאלך ותסיפהא והי תתבת אלי אלדהור.

וכעד / ובעד אלקת.

מדה / מדת ק.

רב / אלאה ק.

אלדהור / (1) / אלדהר א.

מעהא / ח' ק.

תדק / יתדק ק.

תתבת / תתבת קת.

אלדהור / (2) / אלדהר (ה"ו" באותו כ"ו) א.

מה. ודלך באיזא מא ראית אן חגר אנקסע סן אלגבל לא ביד אחד פרק
אלחדיד ואלנחאס ואלכזף ואלפצה ואלדהב גמלה אלאמר אן אלה
אלכביר ערף אלמלך מא יכוון פי אכר אלאימס פאלרויא צחיה

ותפסירהא צאדק.

ודלך / ודאר א / דאר ל / ודאר קת.

באיזא / באזא אלת.

חגר / חגרא אלקת.

אחד / ח' אלק.

פרק / פדק אלקת.

ואלנחאס / ואלנחאס אלקת.

ואלכזף / ח' ל.

יכוון / יכו ל.

אלאימס / אלאתום א.

צחיה / צחיה אל.

ותפסירהא / ותפסירה אק.

פרק ב'

- מו. חִינִיּוֹד וְקַע אֶלְמֶלֶךְ בְּכַתְנָצֵר עָלַי וְגַהֵה וְסַגְד לְדַנְיָאֵל וְאָמַר בְּאֵן
 תִּקְרַב לֵה הַדְּאִיָּא וְשִׁמְאִים.
 חִינִיּוֹד / וְחִינִיּוֹד ת.
 בְּכַתְנָצֵר / בְּכַתְנָצֵר נִצֵּר ת.
 וְסַגְד / פְּסַגְד ת.
 בְּאֵן / אֵן ת.
- מז. תָּם קָאֵל לֵה מֶן אֶלְחַק אֶלְצַחִיָּח אֵן רַבְכֶּם הוּ אֵלְאֵה אֶלְאֵלְאֵהָת וְסִיּוּד
 אֶלְמֶלוּךְ וְכַשְׁפֵּי אֶלְאֶסְרָאֵר אִדְּ מַכְנַךְ אֵן תַּכְשַׁף הוּא אֶלְסֵר.
 אֵלְאֵה / אֵלְהָ א.
 אֶלְאֵלְאֵהָת / אֶלְאֵלְהָה אַע / אֶלְאֵלְאֵהָת ת.
 וְסִיּוּד / וְסִיּוּד א.
 אֶלְאֶסְרָאֵר / אֶלְסֵרָאֵרִי קַת.
 מַכְנַךְ / אֶמְכַנֵּךְ ת.
 תַּכְשַׁף / כַּשְׁפֵּי קַת.
 הוּא / הוּיָ ע.
- מח. חִינִיּוֹד כְּתֵר אֶלְמֶלֶךְ דַּנְיָאֵל וְוֹהַב לֵה עֶסְאִיָּא נְפִיֶסְהָ גְלִיֶלְהָ וְסַלְסָה
 עָלַי גְּמִיעַ מְדִינָהּ בְּאַבְל וְרֹמְרָה עָלַי גְּמִיעַ חַכְמָא בְּאַבְל.
 וְסַלְסָה / וְצַלְסָה קַת.
 מְדִינָהּ / מְדִינַת ת.
- מט. תָּם אֵן דַּנְיָאֵל סָאֵל אֶלְמֶלֶךְ אֵן יוּלִי עָלַי אַעֲמַל מְדִינָהּ בְּאַבְל שְׁדֵרְךְ
 מִיֶּשֶׁךְ וְעֵבִיד נְגוּ וְאַקְאֶם הוּ בְּבַאֵב אֶלְמֶלֶךְ.
 תָּם-אֶלְמֶלֶךְ / מְטוּשְׁטֵם מְאֵד א.
 יוּלִי / יוּלִיָּע / נ': בֵּהָ א.
 אַעֲמַל / אַעֲמַל תַּק.
 מְדִינָהּ / מְדִינַת ת.
 מִיֶּשֶׁךְ / וּמִיֶּשֶׁךְ א.
 וְעֵבִיד / וְעֵבִיד א / וְעֵבִיד ת.

פרק ג'

כתבי יד: א, ק, ק¹, ת, ג¹, ג².

א. תם אן בכתנצר אלמלך אזלח צנמא מן ז'הב רפעה סתין זראע וערצה
 סת' ונצבה פי בקע' דורא פי מדינה' באבל.
 בכתנצר / בכת נצר קת.
 זראע / זראעא א.
 בקע' / בקעת קת.
 מדינה' / מדינת קת.

ב. תם אנה בעת ליחשד אלבטארק' ואלאמרא ואלכלפא ואלחכאם ואלעמאל
 ואלכתאב ואלשרסיון וסאיר סלאסין אלמדן אלי וכרה' אלצנם אלזי
 נצבה.
 ואלעמאל ואלכתאב / ואלכתאב ואלעמאל ת.
 סלאסין / סלאסין קת.
 אלמדן / אלבלדאן קת.
 וכרה' / וכארה א / וכארה' ק.
 נצרה / נ': בכת נצר אלמלך ת.

ג. חיניד אגתמעו אלבטארק' ואלאמרא ואלכלפא ואלחכאם ואלעמאל
 ואלכתאב ואלשרסיון וסאיר סלאסין אלבלדאן אלי וכרה' אלצנם
 אלזי נצבה בכתנצר ווקפו בין ידיה.
 אגתמעו / אגתמע א.
 סלאסין / סלאסין קת.
 וכרה' / וכארה א / וכארת ק.
 בכתנצר / ח' א' / בכת נצר ק.

ד. ואלמנאדי ינאדי בקוה' לכם יקאל [אלשעוב] ואלאמס ואהל
 אללגאת.
 בקוה' / בקוה א.
 יקאל / יא מעאשר ק / נ': יא מעאשר את.
 [אלשעוב] / אלשוב א / אלשעוב קת.

פרק ג'

ה. פי וקת אן תטמעון צות אלבוק ואלצפארײַ ואלדך ואלטבל ואלצנג
 ואלנאי וטאיר אנואע אלמלאהי תכר ותסגדו לצנס אלוהב אלדי
 נצבה בכתנצר.

אן/ ח' א.

ואלדך/ ואלדף אקת.

ואלנאי/ ואליונאי א.

וטאיר/ וטאיר א.

תכר/ תכרו א / תכרו קת.

ותסגדו/ פתסגדו א.

לצנס/ לצנס א / לאלצנס ת.

בכתנצר/ בכת נצר אלמלך קת.

ו. ומן מנכס לא יכר ויסגד לה מן סאעתה ירמא בה אלי אתון אלנאר
 אלמתוקד.

לא/ לס ק.

ויסגד/ פיסגד א.

ירמא/ ירמי א.

אתון/ אלתון ת.

אלמתוקד/ אלמתוקדה א / אלמתווקד קת.

ז. פענד זאלך כמא כאן יסמע גמיע אלשעוב צות אלבוק ואלצפארײַ
 ואלדף ואלטבל ואלצנג ואלנאי וטאיר אנואע אלמלאהי מן וקתה
 יכרון גמיע אלשעוב ואלאמס ואהל אללגאת פיסגדון לצנס אלוהב
 אלדי נצבה בכתנצר אלמלך.

זאלך/ דלך א.

יסמע/ יטמעון ת.

ואלנאי/ ח' אק.

אנואע/ ח' ת.

מן וקתה/ ח' ת.

לצנס/ לצנס א / לאלצנס ק.

בכתנצר/ בכת נצר תק.

פרק ג'

- ח. וענד זאלך מן וקתה תקדם קום כסדניין פלעו וגמזו באליהוד.
 זאלך/ דלך א.
 כסדניין/ כסדא... א / כסדאניין ק / כסדאניין ת.
 פלעו/ פסעו קת.
 פלעו וגמזו/ פמחלו א.
- ט. באן אבתדו וקאלו לבכתנצר אלמלך אטאל אללה בקא אלמלך.
 וקאלו/ פקאלו א.
 לבכתנצר/ לבכת נצר קת.
- י. איה אלמלך אנת אמרת באן כל אלנטאן יסמע צות אלבוך ואלצפארֶה
 ואלדף ואלטבל ואלצנג ואלנאי וסאיר אנואע אלמלאהי יכר ויסגד
 לצנם אלוהב.
 איה/ יאיהא א / יא איה קת.
 אלנטאן/ אנטאן אקת.
 ואלנאי-אלמלאהי/ ח' א.
 ויסגד/ פיסגד א.
 לצנם/ ללצנם א.
- יא. ומן לס יכר ויסגד ירמה בה פי אתון אלנאר אלמתקוד.
 ויסגד/ פיסגד א.
 ירמה/ ירמי א / פירמא ק / ירמא ת.
 פי/ אלי ק.
 אתון אלנאר/ אלתון ת.
 אלמתקוד/ אלמתוקד א / אלמתוקד קת.

פרק ג'

יב. מוגוד קום יהוד אלזין וליתהם עלי אעמאל מדינה באבל שדר
מישך ועבד נגו אולאיק קום לא יקבלון לאמלך אמרא מעבודך
לא יעבדון ולאצנסם אלזי נצבתהא לא יסגדון.

מוגוד / פמוגוד א.

אלזין / אללדין א.

שדר / שדרך אקת.

מישך / ומישך א / מסך ע.

ועבד נגו / ועבדנגו (בסוף שורה) א.

לא / למ ע.

יקבלון / יקבלו קת.

לאמלך / למלך א / לאלמלך קת.

מעבודך / מעבודה אקת.

ולאצנס / וללצנס א / ואלצנס ע / ולצנס ת.

נצבתהא / נצבתה אק / נצבתאה ת.

יסגדון / נ': לה ע.

יג. חיניז אמר בכתנצר ברגז וחמייה אן יחצר שדרך מישך ועבד נגו
פאחצרו בין ידיה.

בכתנצר / בכת נצר קת.

וחמייה / וחמיה א.

מישך / ומישך א.

נגו / נג. א.

פאחצרו / חיניז אחצרו ע.

יד. פאבתדא וקאל להם איקינא יא שדרך מישך ועבד נגו מעבודי ליס
אנתם עאבדין ולאצנסם אלזי נצבתה גיר סאגדין.

פאבתדא / פאבתדי אקת.

מישך / ומישך א / מסך ע.

מעבודי / למעבודי ע.

עאבדין / עאבדון ע.

ולאצנס / וללצנס א / ולצנס קת.

פרק ג'

טו. ואלאן כונו מסתעדין פי וקת תסטעון צות אלבוק ואלצפארה
 ואלדף ואלטבל ואלצנג ואלנאי וטאיר אנואע אלמלאהי תכרון
 ותסגדון לאלצנס אלדי צנעתה ואן לס תסגדון מן טאעתכס ירמא
 בכס אלי אתון אלנאר אלמתוקד ואי דא רב יכלצכס מן ידי.

וואלן / אלאן אקת.
 כונו / כנו א.
 תסטעון / תסטעו א.
 צות / ח' א.
 לאלצנס / ללצנס א.
 תסגדון / תסגדו א.
 ירמא / ירמי א.
 אלמתוקד / אלמתווקד קת.

טז. אגאבוה וקאלו יא בכתנצר לא נחתאג אן נגיבך עלי הוּא בכלמה.
 אגאבוה / גאבוה ת.
 בכתנצר / בכת נצר קת / נ': אלמלך ק.
 עלי / עו אקת.
 הוּא / הוי ק.

יז. או רבנא אלדי נעבדה יסתטיע אן יכלצנא מן אתון אלנאר
 אלמתוקד ומן ידך יא אייה אלמלך יכלצנא.
 אלמתוקד / אלמתווקד קת.
 יא אייה / יאיהא א.
 אייה / איה קת.

יח. ואן לס יכלצנא יא אייה אלמלך אנא לא נעבד מעבודך ולא נסגד
 לצנס אלדי נצבתה.
 יכלצנא / נ': פאעלס אקת.
 יא אייה / יאיהא א.
 אייה / איה קת.
 אנא / אן ק.
 לצנס / ללצנס א / נ': אלדהב א / נ': אלדהב קת.
 נצבתה / נצבתאה ת.

פרק ג'

יט. חינוך אמתלא בכתנצר חמירה וסחנה וגהה תגירת עלי שדרך מישר ועבד נגו פאטר באן יסגר אלתון טבעה עלי מא ינבגי אן יסגר.

אמתלא / אמתלד א.

בכתנצר / בכת נצר קת / נ': אלמלך ת.

חמירה / חמיה א.

וסחנה / וסחנת ק / וסחנה' ת.

תגירת / תגירת א.

מישר / ומישר א / מסר ק.

ועבד / ועביד ק.

באן / או א. יסגר(ו) / בגליון: נ"א יחמת ת.

אלתון / נ': ללואחד א / נ': ללואחד קת.

ינבגי / נ': לה קת.

כ. ואמר קומט גבארין מן גישה אן יכפתו שדרך מישר ועביד נגו

לירמי בהם פי אתון אלנאר אלמתוקד.

יכפתו / יכתפו א / יכפתון קת.

שדרך / שד' ת.

מישר / ומישר א / מסר ק / מס' ת.

ועביד / וע' ת.

לירמי / לירמא קת.

אלמתוקד / אלמתוקד קת.

כא. חינוך כפתו אולאיך אלקום בטרואי לאתהם וקמצאנהם ומשאמלהם

וטאיר לבאטהם ורמי בהם פי אתון אלנאר אלמתוקד.

כפתו / כתף א / כתפו ת.

בטרואי לאתהם / בטרואילתהם א / בטרואילתהם ק / בטרואילהם ת.

פי / נ': וטס קת.

פי אתון / אלי וטס א.

אתון / ח' ונשלם למעלה מהשורה ובגליון ת.

אלמתוקד / אלמתוקד ק.

פרק ג'

כב. פטמא כאן אלאמר חאתא ואלאתון סגר פצלא אולאיך אלזי זגו
 בשדרך מישר ועביד נגו קתלהם והג אלנאר.
 אלאמר / אטר אלמלך א.
 אולאיך / אלקום אקת.
 אלזי / אללדיון א / אלדיון קת.
 זגו / גאזו ק.
 בשדרך / בש' ת.
 מישר / ומישר א / מיש' ת.
 ועביד / ועב' ת.
 והג / והג' ק.

כג. ואולאיך אלנפר אלגלאהה שדרך מישר ועבד נגו וקעו פי וטס
 אתון אלנאר אלמתוקד מכפותיו.
 ואולאיך / ח' אקת.
 אלנפר / ואלנפר אקת.
 אלגלאהה / אלג' (מחוק: אלתלתה) א.
 שדרך / שד' ת.
 מישר / ומישר א / מסר ק / מיש' ת.
 ועבד / ועביד ק / וע' ת.
 וקעו / פוקעו ק.
 וטס / וצס ק.
 אלמתוקד / אלמתווקד קת.
 מכפותיו / מכתפיו א.

פרק ג'

כד. חנייז קלק בכתנצר אלמלך וקאט מבאדרא פאבתדא וקאל לקואדה
אליט תלאתה נפר רמינא בהט אלי וסט אלנאר מכפותין אגאבוה
וקאלו יקינא יא אויה אלמלך.

חנייז-תלאתה / חסר ג².

בכתנצר / בכת נצר קט.

פאבתדא / פאבתדי את.

תלאתה / ג' א.

נפר / [] פור ג².

אלי / פי ת.

וסט / וצט ק.

אלנאר / אלנ: [] ג².

מכפותין / מכתפיו א / [] תפיו ג².

אגאבוה / אגאבו ג².

יא / ח' ג² ת.

יא אויה / יאיהא א.

אויה / איה ג² קט.

כה. אגאבהט וקאל הווא אנזר ארבעה נפר מחלליון יתמשון פי וסט
אלנאר וליט פיהט שי מן אלפטאד וחלייה אלראבע תשבה אלמלאיכה.

אגאבהט-נפר / חסר ג².

הווא / האנא א / הווי ק.

אנזר / נאטר א.

ארבעה / ד' א.

מחלליון / מחלליון ג².

וסט / וצט ק.

וליט / מטושטש ג².

שי / שרא את / שרא ק.

וחלייה / וחליה אג² / וחליית ק.

פרק ג'

כו. חנייד תקדס בכתנצר אלי באב אתון אלנאר אלמתוקד פנאדא יא
 שדרך מישרך ועבד נגו עבד אלאלאה אלעאליי אכרגו ותעאלו חנייד
 שדרך מישרך ועבד נגו כרגו מן וסס אלנאר.
 חנייד / חסר $\underline{ג}^2$.
 בכתנצר / בכת נצר $\underline{ג}^2$ / בכת נצר $\underline{ק}^1$.
 אלנאר / אלנ[ר] $\underline{ג}^2$.
 אלמתוקד / ח' $\underline{ג}^2 \underline{ק}^1$.
 פנאדא / פנאדי א.
 שדרך / שד' $\underline{ק}^1$.
 מישרך / ומישרך א / מיש' $\underline{ק}^1$.
 ועבד / ועב' $\underline{ק}^1$ / וע' $\underline{ג}^2$.
 עבד / עביד אג' $\underline{ק}^2$.
 אלאלאה / אללה אג' $\underline{ג}^2$.
 אלעאליי / אלעלי א / אלעאלי $\underline{ג}^2 \underline{ק}^1$.
 חנייד (2) / נ': כרג א.
 שדרך (2) - מן / חסר $\underline{ג}^2$.
 שדרך (2) / שד' $\underline{ק}^1$.
 מישרך (2) / ומישרך א / מיש' $\underline{ק}^1$.
 ועבד (2) / ועב' $\underline{ק}^1$.
 ועבד נגו (2) / ועבדנגו (בסוף שורה) א.
 כרגו / ח' א.
 וסס / וסס' $\underline{ק}^1$.

פרק ג'

כז. ואגתמעו אלבטארקֶה ואלאמרא ואלכלפא וקואד אלמלך ונצרו אולאיד
 אלקום ותעגבו כיף למ יתסלם אלנאר עלי אגטאמהם ושער רוטהם
 למ יתשווט ולבאטהם למ יתגיר וראיחה אלדכאן למ תעבק בהם.
 ואגתמעו / ואגתמע אק¹ת / וא... ג².
 ינצרו / פנצרו א / פנצרו ק¹ת / טרו (חסר ומשוטט) ג² /
 נ': אלי ג².
 אולאיד / אוליד אג².
 ותעגבו / חסר ג².
 למ (ו) / לא ק¹ת.
 יתסלם / תתסלם ג² / יתצלם ת.
 עלי / פי ג².
 אגטאמהם / אגטאמהם ג².
 רוטהם / רוטהם א.
 יתשווט / יתשווט אג²ק¹ת.
 יתגיר / יתגיר ק¹ת.
 אלדכאן / דכאן א.
 בהם / חסר ג².

פרק ג'

כח. תם אבתרא בכתנצר וקאל תבארך. אלאה שדרך מישרך ועביד נגו אלדי
 בעת במלכה וכלץ עבידה אלדין תוכלו עליה וגיררו אמר אלמלך
 ובדלו אגטמהם דון אן יעבדון ואן יסגדון לאללה סרא אלאהם.
 אבתרא / אבתדי א / אבתרא ק¹ת / קאל ג².
 בכתנצר / בכת נצר ק¹ת.
 וקאל / פקאל א.
 תבארך / תברך א / תבאר ג².
 אלאה / אלה א / [] לה ג².
 שדרך / ש' ג² / שד' ק¹ת.
 מישר / ש' ג² / ומישר א / מישר' ק¹ת.
 ועביד / וע' ג² / ועב' ק¹ת (ת בשומר הדף: ועבד).
 במלכה / מלכה ג².
 אלדין / אללדין א / אלדי ק¹ת.
 תוכלו / תוכלך ג².
 וגיררו / גיררו אג².
 אלמלך / אלמ [] ג².
 יעבדון / יעבדו א / יע [] ג².
 ואן / אן אק¹ת.
 ואן יסגדון / [] יסג. [] ג².
 יסגדון / יסגדו א.
 לאללה / לאלה א / לאלאה ק¹ת / לה ג².
 סרא / סרי א.
 אלאהם / אלהם אג².

פרק ג'

כס. והוֹדָא אַמַר באַמַר אַן יכוֹן אַי קבִיל אוֹ אַמֶּה יתְקוּול אַלמַחאַל עַלֵי
 אַלֵאה שְׁדַרְך מִישַׁךְ וְעבַד נַגוּ אַן יַגְעַל אַעֲצָאָא וּמַנְזִלָה נַכְאַלֵא אַדְּ לֵא
 יוּגַד אַלֵאָה אַכֵר יַסְתַּמִיע אַן יַכְלֵץ כְּזֹאַלְךָ.
 וְהוֹדָא-נַכְאַלֵא / חֶסֶר ג¹.
 וְהוֹדָא / וַאֲנֵא ג².
 אַן יכוֹרְך ח' ג².
 אַמֶּה / נ': אוֹ דוּ לֵגַה א / נ': אוֹ דוּ לֵגַה ק¹ / נ': אוֹ לֶסְאֵן ג².
 יתְקוּול / יתְקוּול אַג².
 אַלֵאָה (1) / אַלֵאָה א / אַלֵלֵה ג².
 שְׁדַרְך-נַגוּ / ש [..] .ע' ג².
 שְׁדַרְך / שְׁד' ק¹ .ת.
 מִישַׁךְ / וּמִישַׁךְ א / מִיש' ק¹ .ת.
 וְעבַד / וְעב' ק¹ .ת.
 אַן (2) / ח' ק¹ .ת.
 יַגְעַל / מַסּוּשְׁטַש וְחֶסֶר ג².
 אַעֲצָאָא / אַעֲצָאָא ג².
 וּמַנְזִלָה-כְּזֹאַלְךָ / ח' א.
 וּמַנְזִלָה / וּמַנְזִלָה ג².
 לֵא / לֵס ג².
 אַלֵאָה (2) / נ': אַן ג¹.
 כְּזֹאַלְךָ / כְּדַלְך ג¹ ג².

ל. תָּם אַן אַלְמַלְך אַצְלַח חַאֵל שְׁדַרְך מִישַׁךְ וְעבִיד נַגוּ פִי מַדִינָהּ בַאֲבַל.

חַאֵל / ח [] ג².
 שְׁדַרְך-נַגוּ / [] מ' [] [] (חֶסֶר וּמַסּוּשְׁטַש) ג².
 שְׁדַרְך / שְׁד' ק¹ .ת.
 מִישַׁךְ / וּמִישַׁךְ ג¹ / מִיש' ק¹ .ת.
 וְעבִיד / וְעבַד ג¹ / וְעב' ק¹ / וְע' ת.
 פִי-בַאֲבַל / חֶסֶר וּמַסּוּשְׁטַש ג².
 מַדִינָהּ / מַדִינַת ת.

פרק ג'

לא. תם אן בכתנצר כתב אלי גמיע אלשעוב ואלאמס ודורי אלגאת
 אלמקימין פי גמיע אלבלאד סלאם עליכם וברכאת אלה.
 תם אן בכתנצר/ פאול אל נסכה נבוכדנצר אלמלך ג¹.
 בכתנצר/ נבוכדנצר אלמלך א / בכת/נצר ת / נ': אלמלך ק¹ת.
 ואלאמס/ ואלאמס ג¹.
 ודורי/ ודורי א.
 אלגאת/ אלגאת ג¹.
 אלבלאד/ אלבלאדן ק¹ת.
 סלאם/ סלאם אג¹.
 עליכם וברכאת אלה/ אלה עליכם וברכאתה ק¹ת.
 וברכאת/ וברכה ג¹.

לב. אלאיאת ואלאעגובאת אלתי צנעהא מעי אלאלאה אלעאלי ראית אן
 אכברכם בהא.
 אלאיאת/ אתנא אלאיאת ג¹.
 ואלאעגובאת/ ואלאעגובאית א / ואל עגובאת ג¹.
 אלתי/ אלדי ק¹ת.
 אלאלאה/ אלה אג¹ק¹ת.
 אלעאלי/ אלעלי א.

לג. איאתה פמא אעצמהא ואעגובאתה פמא אשדהא מלכה מלך אלעאלם
 וסלסאנה פי כל גיל ואגואל.
 איאתה/ ראש הפסוק מסושטש א.
 אעצמהא/ אעצמהא ג¹ / אכתרהא ק¹ת.
 וסלסאנה/ וצלסאנה ת.

פרק ד'

כתבי יד: א, ק, ק¹, ת, ג¹.

- א. אַנא בכתנצור כנת סאליא ומטמאנא פי היכלי.
 בכתנצור/ בכת/נצור. ק¹ / בכת נצר. ת.
 סאליא/ סאילא ג¹ / נ': פי מנזלי אק¹ תג¹.
 ומטמאנא/ ומטמאנא ת.
- ב. חתי ראית רויא פאפזעני ואפכארי עלי מצגעי ורויא ידערני.
 רויא/ חלמא אק¹ תג¹.
 ורויא/ ורויאיי אג¹.
- ג. פאמרת פאחצור אלוי גמיע חכמא באבל ליערפוני תפסיר דאלך.
 פאחצור/ פאחצאר ק¹ ת.
 אלוי/ אלי א / ח' ג¹.
 באבל/ בבל ג¹.
 דאלך/ דלך אג¹.
- ד. חינוי חצרו אלחמא ואלמנגמין ואלכסדאניין ואלחכאם פקצבת
 עליהם אלרויא ולס יערפוני תאוילהא.
 חצרו/ חצר אג¹.
 ואלכסדאניין/ ואלכסדאניין ג¹.
 ואלחכאם-תאוילהא/ מסושטש א.
 פקצבת/ פקצתהא א.

פרק ד'

ה. ואלו חזר בין ידיי אכדהם [דניאל] אלוי אסמיתה בלטשאצר כאסם מעבודי ולאן פיה רוח אלה אלמקדס פקצתהא עליה.
 ואלוי/ אלוי אג¹ / נ': אן אג¹ק¹ת.
 ידיי/ אג¹.
 אכדהם/ אכרהם ק¹ת.
 [דניאל]/ דניאל אג¹ק¹ת.
 אסמיתה/ אסמה ק¹ת.
 בלטשאצר/ בלטשאצר אג¹ת / בלט שצר ק¹.
 כאסם/ באסם אג¹ק¹ת.
 ולאן/ ולאן ג¹.
 אלמקדס/ נ': פיה ג¹.

ו. וקלת לה יא בלטשאצר רייט אלחכמא אלוי אעלם מנך אן רוח אלה אלמקדס פיך וכל סר פמא יעוזך ואלוי קאל לי אנפא אלרויאי ותפטירהא.
 לה/ ח' ג¹.
 בלטשאצר/ בלטשאצר אג¹ת / בלט שצר ק¹.
 רייט/ ריט א.
 אן/ נ': פיך ק¹ת.
 פיך/ ח' ק¹ת.
 סר/ סיר ג¹.
 יעוזך/ יעייד א / יעזך ג¹.
 אלרויאי/ רויאי א / רויאי ג¹ / אלרויא ק¹ת.

ז. רויאי אלאן עלו מצגעי ראית כאן שגרה פי וסם אלארץ [רפעהא עזיט].
 רויאי/ רויאי א / רויאי ג¹.
 עלו/ עלוי אג¹ק¹ת.
 כאן שגרה/ מטושטש א.
 וסם/ וצם ק¹ת.
 אלארץ/ ארץ א / אל ארץ ג¹.
 [רפעהא עזיט]/ ח' ג¹ / ואסעה רפ... כתיר א / ואסעה רפעהא כתיר ק¹ת.

פרק ו'

- ח. ואן תלך אלשגרה כתרֶת ועצמת רפעהא אלי דון אלסמא ושעבהא אלי אקצא גמיע תלך אלארץ.
 ואן תלך אלשגרה/ חתי אג¹ק¹ת.
 כתרֶת/ כברת אג¹ק¹ת.
 ועצמת/ פעטמת אג¹ / מצמת ת / נ': ובלג א / נ': ובלג ק¹ת /
 נ': ובלגת ג¹.
 דון/ דוין אק¹ת.
 אקצא/ ח' אג¹ק¹ת.
- ט. ואגצאנהא חסאן ותמרהא כתיר וקות לאלכל פיה ותחתהא יסתצל חיואן אלצחרא ופי אגצאנהא יאוי סאיר אלסמא ומנהא ימאן כל בשרי.
 לאלכל/ ללכל א / ללכול ג¹.
 פיה/ ח' ג¹ / פיהא ק¹ת.
 ותחתהא/ די רוח תחתהא ג¹.
 יסתצל/ יסתל א / ויסתלל ג¹.
 ופי/ פי ג¹.
 בשרי/ נ': הנאר ק¹ת / נה- ד א / נ': נאר הנאר ג¹.
- י. תם ראית תמאם רויאי פי אלליל באן מלך קדוס מן אלסמא קד נזל. רויאי/ רואי ג¹ / אלרויאי ק¹ת.
 אלליל-נזל/ חסר ג¹.
 באן/ כאן ק¹ת.

פרק ד'

יא. ינאדי בקוּוּהּ והכזא יקול גזו אלסגרהּ וקצו אגזאנהא ואכרטו
ורקהא ובזרו תמרהא יזול אלוחש מן תחתהא ואלסיר מן אגזאנהא.

וקצו / וקצו ק¹ת.

אגזאנהא / אגזאנהא ק¹ת.

ואלסיר / ואלסיר ק¹ת.

יב. לא סנך אצולהא אתרכוה פי אלארץ ושדוה בוּתאק מן אלחדיד

ואלנחאס פי כלאי אלצחרא ומן נדא אלסמא ינצבג וקוּתה מע

אלבהאים מן עשב אלצחרא.

לא / לכו ק¹ת.

אלחדיד / חדיד ק¹ת.

ואלנחאס / ונחאס ק¹ת.

כלאי / כלא ק¹ת.

אלצחרא / אלצחרי ת / אלצחראן ב / אלצחרא ק¹.

יג. ותמיוזה יגיר מן חאל אלנאס ותכיל אלבהאים יגעל לה וסבעהּ

אחואל תמצי עליה כדאר.

יגיר / יגיר ק¹.

ותכיל / ותכיל ק¹.

כדאר / כדאר ק¹ת.

פרק ד'

יד. וכאן אלקול בחתם אלמלאיכה וגואב אלמטאלה בקול אלקדוסין לכי
 יעלם אלנאט אן אלעלי מטלט עלי מלכהם ומן ישא ינצבה להם ויגוד
 אן ינצב להם אלוזיע מנהם.
 אלעלי / אלעאלי ק¹.
 מלכהם / מלך אלנאט ק¹ / אלנאט ת.
 ומן / למן ק¹ת.
 ישא / שא אעטאה ומן שא ק¹ת.
 להם (2) / לה ק¹ת.

טו. הכוא אלרויא נצרת אנא בכתנצור אלמלך ואנת יא בלטשאצור תפסירהא
 קל לאגל אן גמיע חכמא ממלכתי לט יסתטיעו תפקירהא לתערפוני
 ואנת תסתטיע לאן מוגוד פיך רוח אללה אלמקדס.
 הכוא-אנא / חטר א.
 בכתנצור אלמלך / אלמלך בכת נצור ק¹ת.
 אלמלך / ח' א.
 בלטשאצור / בלטשאצור א / בלט שצר ק¹ת.
 תפסירהא קל / ערפני תפסירהא א.
 קל / יקאל ת.
 לאגל-לתערפוני / אד ליט פי חכמא ממלכתי מן יקדר אן יערפני
 תפסירהא א.
 אן גמיע / ח' ק¹ת.
 לתערפוני / לתעריפי ק¹ת.
 תסתטיע / תערפה א.
 מוגוד-אלמקדס / פיך עלמא מן אלקדוסין א.

פרק ב'

טז. חנינו' אטרק דניאל אלטמא בלטשאצר נחו טאע' וכאדת אפכארה אן
 תדהסה חתי אבתדא אלמלך וקאל יא בלטשאצר לא יהולך אלרויא
 ותפטירהא אגאבה פקאל יא סידי אלרויא לשאניך ותפטירהא לעדורך.
 אלטמא / אלטמי א.
 בלטשאצר (1) / בלטשאצר א / בלט שצר ק¹ ת.
 וכאדת / ואכדת א.
 אן / ח' א.
 אבתדא / אבתדי אק¹ ת.
 וקאל / פקאל א / נ': לה א.
 בלטשאצר (2) / בלטשאצר א / בלט שצר ק¹ ת.
 יהולך / יהולך א.
 ותפטירהא / ותאווילהא א.
 אגאבה / פאגאבה א.
 פקאל / וקאל אק.
 סידי / סידי א.
 לעדורך / לעדורך א.

יז. תאויל אלשגרה' אלתי ראיתהא קד כברת ועצמת ובלג ארתפאעהא אלי
 דון אלטמא ושעבהא אלי אקצא תלך אלארץ.
 אלתי / אלדי ת.
 ועצמת / ועצמת א.
 ועצמת-אלטמא / מטושטש מאוד א.
 ארתפאעהא / א פאעהא א.
 אלי (1) / ח' אקת.
 דון / דוין א.
 ושעבהא / ושעבהא א.
 אלי (2) / ח' א.
 אקצא / אקצי א / אקצוי א.
 אלארץ / אלארץ אקת.

פרק ד'

יח. ואגזאנהא חסאן ותמרהא כתיר וקות אלכל מנהא ותחתהא יאוי וחש
אלצחרא ופי אגזאנהא יסכן מאיר אלטמא.
מנהא / מנה א.
אלצחרא / אלצחרי קת.

יס. אנת הו יא אייה אלמלך אלדוי כברת ועצמת ועלת ריאסתך פדאנת
אלטמא ובלג סלטאנך אלי אקסאר אלארץ.
הו / ח' ת.
יא אייה / יא יאהא א.
איה / איה קת.
ועצמת / ועצמת א.
סלטאנך / סלטאנך קת.

כ. ואמא מא ראי אלמלך מלך קדוט נזל מן אלטמא פקאל גזו אלשגרד
ואקסעוהא לכך סנך אצולהא אתרכו פי אלארץ מותוקא בחדיד
ונחאס פי ללא אלצחרא [מן נדא אלטמא ינצבג וקתה] מע אלבהאים
מן עשב אלצחרא] אלי אן תמזי עליה טבעה אחואל.
מלך / מלכא א.
קדוט / קדיטא א / קדוטא קת.
נזל / על ת.
אצולהא / אצלהא ק.
אתרכו / אתרכוהא א.
מותוקא / מותוקה ת.
אלצחרא / אלצחרי ק.
[ומן-ינצבג] ומן נדא אלטמא ינצבג א / מן נדא אלטמא ינצבג קת.
[וקתה-אלצחרא] / ומע וחש אלצחרא קתה א / ומע וחש אלצחרי קתה קת.
טבעה / ז' אק.

פרק ד'

כא. פהוא תאוילה יא אייה אלמלך והו חכם אלעלי אלדוי חכם עלי סיודי

אלמלך.

פהוא / פהדי ק.

יא אייה / יא יאה א.

איייה / איה קת.

אלעלי / אלעליי א / אלעאלי קת.

אלדוי / נ': קד א.

חכם (2) / חתם קת.

סיודי / סיודי א.

כב. באן תנפא מן בין אלנאט ותאוי מע וחש אלצחרא ותגתדי אלעשב

כאלבקר ותנצבג מן סל אלסמא ותמצוי עליך סבעה אחואל חתי תעלם

אן אלעאלי מסלם עלי מלך אלנאט למן שא אעטאה.

תנפא / ינפי א / ינפא ק.

ותאוי / ויאוי ק.

אלצחרא-חתי / מטושטש וחסר א.

אלצחרא / אלצחרי קת.

ותגתדי / פיגתדי ק.

ותנצבג / וינצבג ק.

ותמצוי / וימצוי ת.

עליך / עליה ק.

אחואל / נ': כדאר א / נ': כדאר קת.

אלעאלי / אלעלי א / אלעאל ת.

מסלם / מצלם קת.

אעטאה / יעסיה אק.

פרק ד'

כג. ואמא מא קאל סן תרך סנך אצול אלשגרה פתאווילהא אן מלכך סיעוד
אליך בעד אן תפתרף בטלסאן צאחב אלטמא.

קאל/ קאלו אקת.

אצול/ אצל ק.

פתאווילהא/ פתאווילהא ק.

בטלסאן/ בטלסאן קת.

כד. לכן יא אייה אלמלך תחסן משורתי ענדך פתפך כטיירך בצדקה
ו'נובר ברמה אלצעפא פלעל אן תכוון מהלה לנעמתך.

לכו/ ולכו אק.

יא אייה/ יא יהא א.

איייה/ אייה קת.

תחסן/ ח' ב.

כטיירך/ כטיירך א / כטיירך קת.

בצדקה/ באלצדקה א.

אלצעפא/ אלצעפוי אקת.

פלעל/ לעל ת.

מהלה/ מוהלה ק.

לנעמתך/ נ': פי דלך א.

כה. אלכל חל בבכתנצר אלמלך.

אלכל-אלמלך/ מטושטש וחסר א.

בבכתנצר/ פי בכת נצר ק / בבכת נצר ת.

פרק ו'

כו. בעד אַתְּנִי עֶשֶׂר שְׁהֵרָא כַּאֲן יִתְמַטָּא עֲלֵי הַיִּכְל אֶלְמֶלֶךְ פִּי בַאבְל.

אַתְּנִי / אַתְּנָא פ.

אַתְּנִי עֶשֶׂר / אַתְּנַאעֶשֶׂר א.

הַיִּכְל / הַיִּכְל אַקְטָא.

כז. פֶּאַבְתְּדַא וְקַאֲל אֲן הֵדָא בַאבְל כְּבִרִי אֶלְתִּי בְנִיתְהַא לִי לְמַנְבֵּר אֶלְמֶלֶךְ

בְּשֵׁדָהּ וְתַאקְרִי וּבַהֲאִי.

פֶּאַבְתְּדַא / פֶּאַבְתְּדִי אַקְטָא.

וְקַאֲל / נ': אֶלְא א.

הֵדָא / הֵדָה א / הֵדָה קְטַבְּ.

כְּבִרִי / אֶלְכְּבִרִי אַקְטָא.

לִי / ח' אַקְטָא.

לְמַנְבֵּר / מַנְבֵּר א.

וְתַאקְרִי / וְתַאקְרִי א / נ': לְכִרְמִי א / נ': וְכִרְמִי קְטַבְּ.

וּבַהֲאִי / וּבַהֲאִי אַקְטָא.

כח. בִּירָן מַא אֶלְכְּלִמְהָּ פִּי פֶּמָה אֲדִי וְקַע צוּת מִן אֶלְטִמַּא לִךְ יִקַּאֲל יִא

בְּכְתַנְצֵר אֶלְמֶלֶךְ אֶלְמֶלֶךְ קִד זַאֲל עֵנְךְ.

בִּירָן מַא / בִּירָנָא א / בִּירָנָא פ.

פֶּמָה / פִּיהָ א / פֶּאַה פ.

אֲדִי / חְתִּי אַקְטָא.

וְקַע / וְרִד אַקְטָא.

בְּכְתַנְצֵר / בְּכְתַנְצֵר נְצֵר קְטַבְּ.

אֶלְמֶלֶךְ (2) / ח' א.

זַאֲל / נ': אֶלְמֶלֶךְ א.

פרק ז'

כס. ומן בין אלנאס תנפא ומע וחש אלצחרא תארי פתגתדי אלעשב
כאלבקר ותמצי עליך סבעה אחואל חחי תערף אן אלעאלי מסלס
עלי מלך אלנאס למן שא אעטאהא.

תנפא / תנפי אק.

אלצחרא / אלצחרי קת.

אלעשב / נ': תנפא ת.

סבעה / ז' אק.

אחואל / נ': כדאר א / נ': כדאר ת / נ': בודאר ק.

חחי / חחי את / ח' ק.

תערף / תערף א / תעלס קת.

אן / באן את.

אלעאלי / אלעלי א.

מסלס / מסלס קת.

אעטאהא / יעסיה אק / אעטאה ת.

ל. מן טאעטה חל אלאמר בבכתנצר ומן בין אלנאס נפי וצאר יאכל
עשב כאלבקר ואנצבג מן נדא אלטמא אלי אן כבר שעה שביה
בריש אלנסור ואצפארה כאלגוארח.

מון / ומן ק.

טאעטה / טאעה קת.

חל / חל ק.

בבכתנצר / בבכת נצר קת.

יאכל / יאכל ק.

עשב / אלעשב קת.

ואנצבג / וינצבג א / וינצבג קת / וננצבה ב.

כבר / כבר ק.

אלנסור / אלנסר א.

ואצפארה / ואצפארה א.

פרק ב'

לא. פלמא אנקצת תלך אלאיאם רפעת עיניי אנא בכתנצר אלי אלסמא
ורגעת עלי עקלי פחדת אלעאלי וטבחת ומגדת אלעאלם אלדי
סלסאנה סלסאן אלעאלם ומלכה מע גיל וגיל.

אנקצת / תמת א.

עיניי / עיני את.

בכתנצר / בכת נצר קת.

ורגעת / פרגע א / ורגע קת.

עלי / אליו א / עליו קת.

פחדת / פ...ת א.

אלעאלי / אלעליו א.

אלעאלי וטבחת / ח' ת.

ומגדת / נ': חי אק / נ': חיי ת.

סלסאנה / זלסאנה ק.

סלסאן / זלסאן ק.

מע / אלי א.

גיל / גיאל ת.

וגיל / ואגיאל אקת.

לב. וגמיע אחל אלארן לא כשי מחטובין והו מראדה יזנעה בגיש
אלסמא ואהל אלארן וליס מן יזרב עלי ידה ולא יקול לה מא
זא זנעת.

וגמיע-ואהל / חסר ג¹.

אחל / אהל אקת.

בגיש / כגיש ק¹ת.

מן / ס' ג¹.

ולא / נ': מן א.

זא / ח' אג¹.

פרק ד'

לג. פּי דְלֶךְ אֱלוֹקֶת עֶאד אֱלִיִּי עֶקְלִי וּוְקֶאֶר מִלְכִּי וּבִהַגְתִּי וּבִהַאִי
 תְּרַאגַּע אֱלִיִּי וְלִי אֱלוֹקֶאֶר וְאַלְרוּסֶא יִסְלַבּוֹן וְתַבְחַת פּי מִלְכִּי
 וְזִיד לִי שֶׁרֶף כְּתִיר.
 דְּלֶךְ-אֱלוֹקֶאֶר / מְטוּשְׁטֶשׁ לְגַמְרִי א.
 וּבִהַאִי / וּבִהַאִי ג¹.
 תְּרַאגַּע / תְּרַגַּע ג¹.
 אֱלִיִּי (2) / לִי ג¹.
 אֱלוֹקֶאֶר / אֱלֶקוּאֶר ק¹ת.
 וְאַלְרוּסֶא / וְאַל רִיסֶא ג¹ / וְאַלְרוּסֶא ק¹ת.
 וְתַבְחַת / וְתַבְחַת א / וְתַבְחַת ק¹ת / וְתַבְחַת ג¹.
 פּי (2) / ח' ת.

לד. אֱלֶאן אִנֶּא בְּכַתְנֶצֶר מְטַבַּח וּמְרַפַּע וּמְבַגֵּל לְמֶלֶךְ אֱלֶסְמֶא אֱלִיִּי גַמִּיעַ
 צַנְעָה אֱלַחַק וְסַבִּילָה אֱלַחְכֶּם וּמֶן יִסִּיר בֵּין יָדֵי בַּאֲקֶתְדֶאֶרֶא יֶקְדֶּר
 אֶן יַחְסֶה.
 בְּכַתְנֶצֶר / בְּכַת נֶצֶר ת / בְּכַת / נֶצֶר ק¹.
 גַּמִּיעַ / גַּמַּע א.
 וְסַבִּילָה / וְסַבִּלָּה אֶג¹ק¹ת.
 יָדִי / יָדִיה אֶג¹ק¹ת.
 בַּאֲקֶתְדֶאֶרֶא / בַּאֲקֶתְדֶאֶר אֶג¹ק¹ת / נ': הוּ ג¹.
 יֶקְדֶּר / קֶאֶדֶר ג¹.
 יַחְסֶה / נ': תַּם אֱל גַּד־אֱל ה' ג¹.

פרק ה'

כתבי יד: א, ק, ק¹, ת, ג¹.

א. תם אן בלשאצר אלמלך אצלח טעאמא כתירא לאלף ראיט מעה וגלט

חזאהם שארבה כמרא.

בלשאצר / בלשאצר אג¹ק¹.ראיט / ריט אג¹ / רייט ק¹ת / ריאט ג.שארבה / ישרב א / ישרב ג¹ק¹ת.כמרא / אלכמר אג¹.

ב. פלמא מלכה ראי אלכמר אמר אן תחצר אנייה אלזהב ואלפצה אלתי

אכרגהא בכתנצר אביה מן אלהיכל אלדי פי מדינה לישרב בהא אלמלך

ואלרוטא וחראריה וטראריה.

אנייה / אניה אג¹ק¹ת / ח' ת.אלתי / אלדי אג¹.אכרגהא / אכזהא ק¹ת.בכתנצר / בכת נצר ק¹ת.אביה / אבוה ג¹.אלהיכל / היכל ג¹.מדינה / מדינת ק¹ת / נ': אלטלט א / נ': אל סלאם ג¹ / נ': אלטלאם ק¹ת.לישרב / ולישרב אג¹ק¹ת.ואלרוטא / ואלרוטא א / ואלרויטא ג¹ / ואלרויטא ת / ואלרויטא ק¹.

וחראריה / וחראריה א.

וטראריה / וטראריה א.

פרק ה'

- ג. חנינד אחזרת אנייה אלזהב ואלפצה אתי אכרונה מן היכל בית
אללה אלזי פי ירושלם ומפק אן ישרב בהא אלמלך ואלרוטא
חראריה וטראריה.
אחזרת/ אחזרה ק¹ת.
אנייה/ אניה אג¹ק¹ת (בשומר הדף: אנית) / נ': בית אללה ג¹ת.
וּאֶלְפָצָה/ ח' אק¹ת.
אֶתִי/ אלזי אג¹ת / אלזי ק¹ת.
אֶכְרֹנָה/ אכרונהא אג¹ת / אכרונהא ק¹ת.
בֵּית/ ח' ג¹ת.
אֶלְדִּי/ אתי ק¹ת.
יְרוּשָׁלַם/ דאר אלטלם א / ירושלים ת.
וּמִפָּק/ ומפק בקו ונכתב על גביו באותו כתב היד: ומלוב) ג¹ת.
וּאֶלְרוּטָא/ ואלרוטא אג¹ת / ואלרוטא ק¹ת.
חֶרְאָרִיָּה/ וחראריה את / וחראריה ג¹ק¹ת.
וּטְרָאָרִיָּה/ וטראריה ת.
- ד. אכזר אן ישרבו בהא כמרא וטבחו לאלאהה אלפצה ואלזהב ואלנחאס
ואלחדיד ואלכשב ואלחגארה.
בהא/ ח' את.
לאלאהה/ לאלאה ג¹ת / לאלאה אק¹ת.
אֶלְפָצָה וּאֶלְזָהָב/ אלזהב ואלפצה אג¹ת / אלזהב ואלפצה ק¹ת.
וּאֶלְחַגְאָרָה/ ואלחגר אג¹ת.

פרק ה'

ה. מן סאעֶתָה חִזְרַת אַצַּבֶּע בְּצוּרָה יָד אֲלֵאֲנִסְאָן פִּכְתַּבַּת בַּחֲזָא אֲלִמְנִארָה
עֲלֵי אֲסַפִּיזְאָג חֵאִיט אֲלִמְלֶךְ וְאֲלִמְלֶךְ יִרְא אֲלִכֶּף וְהֵי תִכְתַּב.

חִזְרַת / טְהַרַת א / זְהַרַת ג¹.

אַצַּבֶּע / אֲלֵאֲצַבֶּע ק¹ ת.

בְּצוּרָה / בְּצוּרַת ק¹ ת.

יָד אֲלֵאֲנִסְאָן / יָד אֲן / אֲנִסְאָן ג¹.

אֲלֵאֲנִסְאָן / אֲנִסְאָן א / אֲנִסְאָן ק¹ ת.

עֲלֵי / עֵלֵא ק¹ ת.

אֲסַפִּיזְאָג / אֲסַפִּיזְאָג א / אֲסַפִּיזְאָג ג¹ / אֲסַפִּיזְאָג ק¹.

חֵאִיט / נ': הֵיכֵל אֲק¹ ת.

יִרְא / יִרֵי א / יִנְצֵר ק¹ ת.

ו. חִינִיזְד תְּגִיזְרַת טַחְנַתָּה וְאֲדַעְרַתָּה אֲפַכְאָרָה וְכֵאֵן כְּרִז צִלְבָּה תַחֲלַלַת
וְאֲקַבְלַת רַכְבַּאתָּה תַנְצֵךְ וְאֲחַדְהָ סַע אֲלֵאֲכֵרִי.

תְּגִיזְרַת / תְּגִיזְרַת אג¹.

וְאֲדַעְרַתָּה / וְאֲדַעְרַתָּה א.

אֲפַכְאָרָה / אֲפַכְאָרָה ג¹.

וְכֵאֵן / וְכֵאֵן (כֵּן הוּא בְּכִיז) ג¹.

רַכְבַּאתָּה / רַכְבַּתָּא אֲקַת.

תַנְצֵךְ / תַנְצֵךְ אג¹.

וְאֲחַדְהָ / אֵל / וְאֲחַדְהָ ג¹ / וְאֲחַד ת.

אֲלֵאֲכֵרִי / אֲכֵרִי א.

פרק ה'

ז. פנאדא בקוּוֹהּ באַחצָאר אלמנגטין ואלכטדאניין ואלחכאט פאבנדא
 וקאל להם אי אנטאן אַחטן אן יקרא הוּא אלכתאב ויערפני
 תפסירהא ילבט אלחמרהּ ויסרוק בטוק אלוּהב וילי תלת אלמטלכהּ.

פנאדא / פנאדי אג¹.

בקוּוֹהּ / בקוה אג¹.

וואלכטדאניין / וואלכטדאניין ג¹.

וואלחכאט / נ': וואלכתאב פ.

פאבנדא / פאבנדי אַע / פאבנדא ג¹.

אַחטן / חטן אג¹.

הוּא / הוי פ.

תפסירהא / תפסידה אג¹קת.

יילבט / פליילבט אַע / פילבט ג¹.

ויסרוק / ויסרוק אג¹ת.

בטוק / בטִיק א.

וילי / וילי א.

תלת / תלה א.

ח. היניד חצֵר גמיע חכמא באבל פלס יטיקו יקרו אלכתאב פִּזל עלי
 אן יערפו אלמלך תפסירה.

היניד-באבל / ח' (והשאר נכתב כהמשכו של פטוק הקודם) ג¹.

חכמא / חכמי פ.

באבל / אלמטלכה אַע.

יטיקו / יטקו א / נ': אן אג¹קת.

יקרו / יקרא ג¹.

פִּזל / פִּזלא אג¹ת.

עלי / ח' פ.

אן / אל ג¹.

תפסירהא / תפסירהא פ.

פרק ה'

ט. חיניד תחיר בלשאצר אלמלך כתירא ותגיר לונה עליה ואלריסא
אלדי מעה מתשושין.

תחיר / תחיר א.

בלשאצר / בלשצר א¹.

בלשאצר אלמלך / אלמלך בלשצר ק / אלמלך בלשאצר ת.

ותגיר / ותגיר א.

ואלריסא / ואלריסא ק / ואלרויסא ת.

אלדי / אלדיון א / אלדיון ג¹ / אלדיון קת.

מעה / מעוה ג¹.

י. ענד כלאם אלמלך ואלרוסא דכלת אלמלכה אלי מגלט פאבתדת
וקאלת אסאל אללה בקא אלמלך לא תזהלך אפכארך ולא יתגיר לונך.

ואלרוסא / ואלריסא א / ואלרויסא ק / ואלרויסא ת.

דכלת / נ': אליהם ת.

מגלט / אלמגלט אקת.

פאבתדת / פאבתדאת ק.

יתגיר / יתגיר א.

פרק ה'

יא. מוגוד פי מסלכתך מן פיה רוח אללה אלמקדס מן איאס אבוך
אלאיצאח ואלעקל ואלחכמה ואלחכמה אלמלאיכה מוגודה פיה ולדאלך
נצבה אסתאזא לאלחכמא ואלמנגמין ואלכסדאניין ואלחכאם.

מסלכתך / נ': רגל קת.

מן (1) / רגל א.

מן (2) / ומן א.

אבוך / אביר א.

ואלעקל / ואלעקאל ת.

ואלחכמה / וחכמה א.

מוגודה / מוגוד ת.

ולדאלך / לדלך א.

נצבה / נ': אביר בכת נצר ק.

אסתאזא / אסתאזא א / אסתאזא קת.

לאלחכמא / אלחכמא אקת.

יב. לאגל מא פיה מן אלראי אלפאזל ואלמערפה ואלעקל יפטר אלחאלאם
ורויא אלאחדית ויחלל אלעקד אלכל מוגוד פי דניאל אלד
אסמאה אלמלך בלססאצר אלאן ידעא בה חתי יערפך אלתפסיר.

מן / ח' ק.

ורויא / וירוי אקת.

אלאחדית / אחדית א.

אלעקד / אלעקוד ת.

אלכל / כל א.

בלססאצר / בלססצר אק / בלס סצר ת.

ידעא / ידעי א / אדע ק.

יערפך / יכברך א.

אלתפסיר / באלתפסיר א.

פרק ה'

יג. חינוך אחזר דניאל בין ידי אלמלך פאבתדא וקאל לה אנת הר
 דניאל אלודי מן אהל גלוה אליהוד אלודי סבאהם אבי מן אלשאם.
 אחזר / חזר ע.
 פאבתדא / פאבתדה א / פאבתדאה ע.
 אהל / אק.
 גלוה / גלות ע.
 אבי / נ': אלמלך א.

יד. וטמעת ענך אן מוגוד פירך רוח אללה ואיצאת ועקל וחכמה
 פאצלה רגדת פירך.
 וטמעת-פירך / נכתב בכתב היד שונה משאר הפסוקים א.
 וטמעת / אלדי טמעת א.
 מוגוד / ח' א.
 ואיצאת / ואיצאח אקת.
 ועקל / ותמייז א.
 פאצלה / זאידה א.
 רגדת / מוגודה א.

טו. אלאן אצעדו בין ידי אלחכמא ואלמנגמין אן יקרורן הוא אלכתאב
 ויערפונז תפטירה ולט יסתטיעו תפטיר לפצה לאכבאר.
 אלאן-לאכבאר / נכתב בכתב היד שונה משאר הפסוקים א.
 אלאן / ואלאן אקת.
 אצעדו / פקד אדכלו א / פאצעדי ע.
 בין ידי / אלי חזרתי א / אליי ע / קדאמי ת.
 אלחכמא / חכמא א.
 ואלמנגמין / ומנגמין עלי א.
 אן יקרורן / ליקרו ע / ליקרוון ת.
 הוא / הדי ע.
 ויערפונז / ויערפונז (מופיע בסוף שורה) ע.
 יסתטיעו-לאכבאר / יטיקו עלי בראן כלמה ואחדה א.

פרק ה'

טז. פאני קד סמעת ענך אנך תסתטיע אן תפטר אלתפאסיר ותחלל אלעקד
אלאן אמכנך אן תקרא הוא אלכתאב ותערפוני תפסירה תלבט
אלחמרה ותטרוק בטוק אלוהב ותלי תלת אלממלכה.

פאני / פאני א.

תפטר / תפסיר ת.

אלעקד / אלעקוד ת.

אלאן / אן ת / נ': אן אק.

הוא / הדי ק.

ותערפוני / ותערפני אקת.

תלבט / ותלבט ת.

ותטרוק / ותוק א.

יז. חיניד אגאבה דניאל וקאל אמא עסאיאך פתבא ענדך ואמא גואינד
פהבהא לגירי לכני אקרא אלכתאב לאלמלך ואערפה תפסירה.

חיניד-לגירי / מסושטש וחסר א.

עסאיאך / אעסאיאך ת.

ואמא / פאמא ת.

פהבהא / הבהא ק.

לכני / ולכני את.

אלכתאב לאלמלך / לאלמלך אלכתאב ק.

לאלמלך / ללמלך א.

יח. ואקזס קבל דאלך יא איה אלמלך תעלט אן אללה אלעאלי אעטא

בכתנצו אביר אלמלך ואלשרף ואלוקאר ואלבהא.

דאלך / דלך א / נ': אנת אקת.

יא איה / יאיהא א.

אללה / אלאאה ת.

אלעאלי / אלעלי א.

בכתנצו / בכת נצו קת.

אביר / אבאר א / אבור ק.

פרק ה'

יט. ומן שרף מא אעמאה באן גמיע אלשעוב ואלאמס ואהל אללגאת
יתקונה ויכאפונה פמן שא קתל ומן שא אסתבקא ומן שא רפע
ומן שא חס.

מא-חס / מסושטש א.

שרף / שראף א.

קתל / קבל ת.

כ. ולמא עצס קלבה זעלת נפסה אלי אלתוקח אחס מן כרטי מלכה

ווקארה זאל ענה.

ולמא / ולטי ת.

עצס / עטס א.

אלתוקח / אלתקאח ק.

אחס / חס את.

כא. ומן בין אלנאס נפוי וראיה צאר מע וחש אלצחרא ומארה מע
אלערביד יגתוי אלעשב כאלבקר וינצבג מן סל אלטמא חתי
אפתרף באן אללה מסלס עלי מלך אלנאס למן שא ינצבה להס.

וראיה צאר / וצאר ראיה ק.

צאר / ח' ת.

וחס / אלוחש א.

אלצחרא / ח' א / אלצחרי ק.

ומארה / ומארה אק / ומא מה ת.

אלערביד / אלערבד א / אלעראביד קת.

סל / נדא ת.

אללה / נ': אלעלי א.

מסלס / מסלס קת.

שא / שא- א.

ינצבה להס / אעמאה ויגוז (נ': לה ק) אן ינצב לה (ח' ק)

אלוציע (אלוצוע ק / אלוקיע ת) מנהס אקת.

פרק ה'

כב. ואת יא בלשטאצר אבנה לם תתוצע מע מא קד וקפת עלי גמיע דאלך.
 בלשטאצר / בלשצר קת.
 תתוצע / תתצע ק / תתנאצע ת.

כג. ולכנך תרפעת עלי רב אלטמא פאחצרת בין ידיך אניהּ ביתה ושרבת
 אנת ואלרוטא וחראריך וטראריך אלכמרא בהא וסבחת לאלאההּ אלוהב
 ואלפצהּ ואלנחאס ואלחדיד ואלכשב ואלחגאר אלזי לם תבצר ולם
 תטע ולא תעלם שיא ולם תבגל אללה אלזי נטמתך פי ידה וגמיע
 אחואלך לה.
 ולכנך / לכנך א.
 אניהּ / אנייה ת.
 ושרבת / פשרבת א.
 ואלרוטא / ואלרִיטא א / ואלרויטא ק / ואלרויטא ת.
 וחראריך / וחראירך א.
 אלכמרא / אלכמר א / אלכמר קת.
 וסבחת / וסבחתם א.
 לאלאההּ / אלהה א / לאלהה ק / לאלאהת ת.
 ואלחגאר / ואלחגר א.
 אלזי / אלתי אק.
 לם / לא אקת.
 ולם (ו) / ולא אקת.
 שיא / שייא ק.
 אללה / לאלאלאה ת.

כד. חינויך בעת מן חצרתה בהוא אלכף פרטמת הוא אלכתאב.
 בהוא / בהדה א / בהדה ק.
 פרטמת / ורטמת ת.
 הוא / הדי ק.

פרק ה'

כה. והוא אלכתאב אלמרטום אחצא אחצ' ווון וזן וכטר כטר.

והוא / והדי ע / נ': הו א.ע.

אלמרטום / ח' ע.

אחצא / אחצ' ע.ת.

ווון / וזן א.

וכטר / כטר א.

כו. והוא תפסיר הדה אלכלמאת אמא אלאחצא פאן אללה קד אחצא מדה

מלכך ותמטהא.

והוא / והדי ע.

אמא / אמא אמא ת.

אחצא / אחצ' א.

כז. ואמא אלוון פאנך וזנת פי מיזאן פוגדת נאקצא.

פאנך / ח' ע.

וזנת / פוזנת ע.

כח. ואמא אלכטר פקד כטר מלכך וטלם אלי מאהאת ופארט.

פקד / פאנה קד א.

מאהאת / מדי א.ע.

ופארט / ופרט א.ע.

כט. חינויז אמר בלשאצר פאלבטו דניאל אלחמרה וטווקוה בטוק אלוהב

ונאדו עליה באן ילי גלת אלממלכה.

בלשאצר / בלשצר א.ע.

פאלבטו / פאלבט ע.

אלחמרה / חמרה ע.

וטווקוה / וטווקוה א.ע. / וטווקה ע.

ל. פי תלך אללילה קתל בלשאצר אלמלך אלכטרדאניא.

פי / ופי א.

בלשאצר / בלשצר א.ע.

אלכטרדאניא / אלכטרדאני א.ע.ת.

פרק ו'

כתב יד: א, ק, ק¹, ת, ג².

- א. תם צאר אלמלך אלי דרוש אלמאדי והו שביה באבן תנתין
 וסתין סנה.
 דרוש / דארא א.
 אלמאדי / אלמדי ק.
 תנתין / אתנין את / אתנין ק.
- ב. וראי מן ראייה אן ינצב פי ממלכתה מאייה ועשרין בסריקא
 יתצרפון פי גמיעהא.
- ג. ופוקהם תלאה וזרא אלודי דניאל ואחד מהם לכי יכוון אולאין
 אלוזרא יעסונהא אלאי ולא יתאזא אלמלך.
 תלאה / ג' א.
 מהם / מנהם אקת.
 אלוזרא / ח' ק.
 יעסונהא / יעסונה א / יעסונהם קת.
 יתאזא / יתאדי א / יתאזי ק.
- ד. חנירין כאן דניאל מתגלב על אלוזרא ואלבמארקא לעל אן פיה
 פזל ראי ואלמלך עאזם אן ינצבה לגמיע אלממלכה.
 מתגלב / מתגלבא א.
 על / עלי אקת.
 אלוזרא / אלוזרא אקת.
 לעל / לעלה אקת.

פרק ב'

ה. חינוך כאן אלוזרא ואלבטארקע יסלבוך אייז עלה יגדונהא עלי דניאל מן גהיז אלטמלכה ולס ימכנהס אן יגדז עליה אייז עלה או גנאייז מן אגל אנה אלמיון פלא זלה ולא גלמה תוגד עליה, חינוך-עלה(1) חסר ג².

כאן/ כאנו ק.

יסלבוך/ יסלבו ת.

אייז(1)/ ח' אקט.

יגדונהא/ ...ונהא ג².

מן(1)/ פי אג²קט.

אלטמלכה/ אלמלך ג².

ולס/ פלס אג² / לס קב.

עליה/ ח' אקט.

אייז(2)/ אית אט / ארית ק / ח' ג².

עלה(2)/ ח' ג².

אנה/ אנה [] ג².

אלמיון/ חסר ג².

פלא/ ולא ק.

ולא/ ולן [] ג².

גלמה/ גלטה אג²ק / גלטה ת.

תוגד עליה/ תוגד עליה ג².

פרק ב'

- ו. חינוך קאלו אולאין אלקום הווא לא נגד עלי דניאל הווא שרא
 מן אלעלל לכנא נגד זאלך עליה פס סנה דינה.
 אולאין / אולין ג².
 אלקום הווא / עאנא ג².
 הווא / אז קת.
 לא / לס ת.
 עלי-דינה / לדניאל עליה אלא מן גהה בה ודינה ג².
 דניאל הווא / הווא דניאל א.
 שיא / שי ק.
 לכנא / לכו ת.
 זאלך / ח' אק.
 עליה / עלי דניאל ק.
- ז. חינוך צארו אולאין עלוזרא ואלבטארקה אלי אלמלך וקאלו לה
 אטאל אללה בקא דרוש אלמלך.
 צארו / צאר א / כאטב ק / סאר ג².
 אולאין / ח' ק / אול[.] ג².
 עלוזרא / אלוזרא אקת / [...] א ג².
 אלי / אלד ג².
 וקאלו / פקאלו אנג² ת.
 לה / ח' ק.
 אללה / ח' ק.
 דרוש / דרוש ק / ח' ת.

פרק ב'

- ח. קד אשארן גמידע אגלא אלממלכה ואלאמרא ואלבטארקה ואלרוטא
 ואלכלפא באן יעהד אלמלך עהד ויחצר חצרא אן כל מן יסלב
 סלבה מן מעבוד ואי אנטאן סוא אלמלך אלי תלאתיין יום ירמא
 בה אלי גב אלאסד.
 חצרא-אלאסד / מסושטט וחסר א.
 אשארן / אשאר אג².
 אגלא / אלאגלא ג².
 אלממלכה-ואלכלפא / אלרוטא ואלכלפא] ג².
 ואלאמרא / אלאמרא א.
 ואלרוטא / ואלרוטא א / ואלרוטא ק¹.
 באן יעהד / חסר ג².
 אלמלך / [למלך ג².
 עהד / עהדא אק¹.
 ויחצר / ויחטר א / אחדר ג².
 חצרא / חדרא ג².
 אן / נ': יכוון אג²ק¹.
 יסלב / סלב אג²ק¹.
 סו(2) / נ': אי ק¹.
 ואי / אן ג².
 סוא / סוי ק¹.
 תלאתיין / ל' ג².
 יום / יומא ג²ק¹.

פרק ב'

ט. נריד אלאן יא איינה] אלמלך אן תקיט הזא אלחצר ותרסמה פי
כתאב ואן לא יגירר כסנן מאהאט ופארט אלזי לא תזול.

נריד/ חסר ג².

יא איינה] / יא יהא א / יאיהא ג².

איינה] / איה ק¹ת / איי ב.

הזא/ הדא ק¹.

אלחצר/ אלחטר א / אלחדר ג².

ותרסמה/ [] סטה ג².

ואן/ ח' אג².

לא(ו) / ולא אג².

יגירר/ יגיר א / יגיר ג².

מאהאט/ טדי אג² / מאאט ת.

ופארט/ ופרט אג².

אלזי/ אלתי אג²ק¹ת.

י. פענד זאלך רטט דריוט אלכתאב באלחצר.

פענד/ ענד ג².

זאלך/ דלך א / דלר ג².

רטט/ ר [] ג².

דריוט/ נ': אלמלך אג²ק¹ת.

באלחצר/ באלחטר א / באלחדר ג².

פרק ו'

יא. פלמא עלם דניאל אן אלכתאב קד רסם צאר אלי מנזלה ולה כוין
מפתוחה פי גרפתה חזא ירושלם ותלאת מראר פי כל [יוס] יגתו עלי
רכבתאה ויצלי וישכר רבה עלי מא כאן סבילה אן יצנע קבל זאלר.

פלמא / פלא ג².

דניאל / ד' ג².

אן / באן א.

קד / קד ג².

רסם / רסם ג².

צאר / סאר ג².

ולה / ולא ב / ח' ג².

כוין / כוי א / וכוא ג² / כוא ק¹ת.

חזא / חזא ק¹.

ירושלם / ירושלם ג².

ותלאת / ותלת א / וג' ג².

מראר / מראת א / מראת ג².

[יוס] / יוס אג²ק¹ת / ח' ב / נ': הו אג²ק¹ת.

יגתו / יגתו ק¹ת.

רכבתאה / רכ-ה ג².

מא-סבילה / סביל מא כאן אג².

אן יצנע / צאנעא מן א / יצנע מן ג².

זאלר / זלר אג² / זלר ק¹.

פרק ב'

יב. חיניד' תחכר אולאיך אלקום עלי דניאל פוגדוה יתחנן ויסלב
 בין ידי רבה.
 חיניד' / חינד' $ע^1$.
 תחכר' / תחסס $אג^2 ק^1 ת$.
 אולאיך אלקום / $אול'$ [ום $ג^2$.
 יתחנן ויסלב' / יסלב ויתחנן $אג^2$.
 ויסלב' / נ': מן $ק^1 ת$.
 בין ידי' / בין ידי (נמחק בקו וכתוב למעלה: תוך [..] $ג^2$).

יג. חיניד' תקדמו וכלמו אלמלך בסבב חצרה אליס קד רסמת אלחצ'ר
 אנה אי אנסאן סלב מן אי מעבוד ואי אנסאן סוא אלמלך אלי
 תלאת'ין יום ירמא בה אל' גב אלאסד אגאבהם אלמלך וקאל
 אלאמר יקינא כסנן מדי ופארס אלד'י לא תזול.
 וכלמו' / פכלמו $אג^2 ק^1 ת$.
 חצרה' / אלחצ'ר א / אלחד'ר $ג^2$.
 רסמת' / רסמ' [$ג^2$.
 אלחצ'ר-אי(1) / חסר $ג^2$.
 אלחצ'ר' / אלחצ'ר א / אלאמר ת.
 אנסאן(1) / [לאנסאן $ג^2$.
 סלב' / יסלב $אג^2$.
 מן' / מן $ג^2$.
 אי(2) / ח' $ג^2$.
 מעבוד' / נ': ומן א.
 ואי' / אי א / אי' $ג^2$.
 תלאת'ין' / תלת'ין א / ל' $ג^2$.
 תלאת'ין-מדי' / חסר א.
 יום' / יומא $אג^2 ק^1 ת$.
 אגאבהם' / אגאבה ת / פאגאבהם $ג^2$.
 אלמלך(3) / ח' $ג^2$.
 וקאל' / פקאל $ע^1$.
 יקינא' / יקינ' [$ג^2$.
 כסנן-ופארס' / חסר $ג^2$.
 מדי' / מאהא $ק^1 ת$. ופארס' / ופרס א. אלד'י' / אלתי $אג^2 ק^1 ת$.

פרק ב'

יד. חנינ'ד אגאבו בין ידי אלמלך וקאלו אן דניאל אלד'י מן אהל גלוה' אליהוד לם יקבל לאלמלך אמרא ולם ילתפת אלי אלחצ'ר אלד'י רסמתה ותלא'ת מראר פי כל [יום] יסלב סלבתה.

חנינ'ד / ח' א.

אן / פאן אג².

אלד'י / ח' ג².

אהל / ח' ת.

גלוה' / גאליה א.

לם / ליט א.

לאלמלך / ללמלך א / לאלמלך ג².

אמרא-ילתפת / חסר ג².

אלחצ'ר / אלחטר א / אלחדר ג².

רסמתה / רסמת ג² / רסמתה ק¹ ת.

ותלא'ת / ותלת א / ונ' ג².

מראר / מראת אג².

פי-סלבתה / יסלב סלבתה פי כל יום ג².

[יום] / יום אג² ק¹ ת.

סו. חנינ'ד למא סמע אלמלך הוא אלאמר שק עליה גדא וודר באלה' פי תכליץ דניאל ולם יזאל חריצא פי תכליצה אלי מגיב אלשמט.

למא / ח' ג².

הוא / ח' ג².

וודר / וודר א / וודר ג² / וודר ק¹ ת.

באלה' / [אלה] ג².

פי (1) / פי ג².

תכליץ / תכלץ אג².

יזאל / יזל ג².

פי (2) / עלי אג² ק¹ ת.

תכליצה / תכלצה אג².

אלי-אלשמט / ממושמט א.

אלי / אלד' ג².

מגיב / [...] ת ג².

פרק ו'

סז. חיניד שגבו אולאיך אלקום עלי אלמלך וקאלו לה יעלם אלמלך אן
 מן סנן מדי ופרט אן כל חצר ורטם יקימה אלמלך לא יגויר.
 שגבו / שגב א.
 אולאיך / הויליך ג².
 אלקום / אלוזרא ואלבסארקה אק¹ת / נ': ואלוזרא ואלבסארקה ג².
 מדי / מאהאט ע¹ / מאהאט ת.
 אן (2) / נ': יכוון אג²ק¹ת.
 חצר / חסר א / חדר ג².
 ורטם / ורטום ג² / נ': אן ק¹ת.
 יגויר / יגיר א / יזול ג².

יז. חיניד אמר אלמלך פגי בדניאל ורמי בה פי גב אלאסוד פאבתדאה
 וקאל לה אלאהך אלזי תעבדה דאימא הו יכלצר.
 חיניד / חינד ג².
 פגי / פאתי ג²ק¹ת.
 ורמי / ורטו ג².
 פי / אלי ג².
 גב אלאסוד / ג[...לאסד ג².
 אלאסוד / אלאסד אק¹ת.
 פאבתדאה / פאבתדי א / פאבתדא ק¹ת / פאבתדא ג².
 אלאהך / אלהך א.
 הו / והו ג².

פרק ב'

יח. תם גי בחגר עזים פוזע עלי פם אלגב וכתמה אלמלך בכאתמה

וכואתם ריטא לילא יתגיווד ראה פי דניאל.

גיל/ אתד ג² / אתי ק¹ / אתא ת.

בחגר/ בזכרה ג².

עזים/ עזיט א / עזימה ג².

פוזע/ פודעה ג².

אלגב/ אל [] ג².

וכתמה/ [] ה ג².

בכאתמה/ בכא א.

וכואתם/ וכאתם אג².

ריטא/ אלרוטא א / אלריטא ג² / אלרויטא ק¹.

לילא/ בלא א / באלא ג² / ללא ק¹.

יתגיווד/ יתגיווד א / יתגיווד ג².

יס. חינווד באר אלמלך אלו היכלה פבאת שאוירא ולם יחצר כואנא

ביון ידיה פארק נוסה.

אלמלך/ ח' ק¹ ת.

אלי/ אל [] ג².

פבאת/ ובאת ק¹ ת / פבאת ג².

ולס/ חסר ג².

כואנא/ אלכואנא ג².

ביון/ בו ק¹.

ביון ידיה/ ח' ג².

פארק/ ופארק ג².

פרק ב'

כ. חינוך קאם אלמלך ענד מסלע אלפגר וצאר אלי אלגב מבאדרא.

ענד/ סע ג².

אלפגר/ אלפגר (אותיות פגר נמחקו בקו ונכתב על גביהן: ספגר) ג².

אלי/ אל [] ג².

אלגב/ גב א /] [ב ג² / נ': אלאסד ג².

מבאדרא/ מבאדרא ג².

כא. פלמא קרב מנה צות בדניאל בצות חזיר וקאל לה יא דניאל עבד

אללה אלחי אלאהך אלזי תעבדה דאימא הל אמכך כלאצה לך מן אסד.

פלמא/ פ [] ג².

מנה/ .ה ג².

בדניאל/ לדניאל ת / 'דניאל ע¹ / אלי דניאל ג².

בצות/ בצות ג².

חזיר/ חזיר ג².

אללה/ אלאה ע¹ / אלאה ת.

אלחי/ אלחי ע¹ ת.

אלאהך/ אלהך אק¹.

אלזי/ אל [] ג².

תעבדה/ תעבדה ג².

דאימא/ דאימא ג².

הל/ הל ג².

אמכך/ אמכנא ג².

כלאצה לך/ אן יכלצר ג².

אסד/ אלאסד אק¹ ת / אלגב ג².

כב. חינוך כאטב דניאל אלמלך וקאל לה אסאל אלאה בקא אלמלך.

כאטב/ כאטב ג².

לה/ ח' אק¹ ת.

אלאה/ אלה אק¹ ת.

פרק ו'

כג. רבי בעת במלכה פסד פס אלאסד חתי לס תודני וזאלך למא חזרני
 בין ידיה מן אלחסנאת ואיצא בחזרתך יא אייה אלמלך לס אעמל
 סויה.

פסד/ פ²

אלאסד/ אלאסד²

חתי לס/ ול²

תודני/ תודני^א

וזאלך/ ודלך אג² / וזלך ע¹

חזרני/ ח²

אלחסנאת/ אלחסנא ע¹

בחזרתך/ בחצטתך (למעלה מאות ס נכתב ר באותו כתב היד) ג².

יא אייה/ יאיהא א / אייהא ג²

איה/ איה ע¹

סויה/ סיה אג² / סאיה ע¹

כד. חיניד למא סמפ אלמלך הזא אלאמר סרה גדא ואמר באצעאד דניאל
 מן אלגב פאצעד ולס יוגד פיה שי מן אלפטאד למא אמן ברבה.

חיניד-ברבה/ מטושטש לגמרי א.

חיניד/ חיניד ג²

שי/ שיא ע¹

פרק ג'

כה. פאמר אלמלך פגאו באולאין אלקום אלדי מהלו בדניאל רמו בהם
 פי גב אלאסד הם זבניהם ונטאם פמא וצלו אלי קערה חתי תסלמ
 עליהם אלאסד פדקת גמיע עזמהם.

פאמר / ואמר אג² ק¹.

פגאו / פגי א / פאתי ק¹ ת / פאתי ג² .
 באולאין אלקום / באלקום ג² .

באולאין / באולין א.

אלדי / אללדין א / אלדין ג² / אלדין ק¹ .

רמו / ורמי אג² ק¹ ת.

הם / ח' אג² ק¹ ת.

וצלו / וצלו ג² .

אלי קערה / אללערה ג² .

תסלמ / תסלמ א.

עליהם / ח' ק¹ ת / עליהם ג² .

אלאסד / אל [] ג² .

פדקת / חטר ג² .

עזמהם / עזמהם א / עזמהם ג² / עזמהם ק¹ ת.

פרק ב'

כו. חינוך כתב דריוש אלמלך אלי גמיע אלשעוב ואלאמס ודזי אללגאמ
 אלמקימיון פי גמיע שעוב אלבלאד סלאם עליכם וברכאת אללה.
 חינוך-ואלאמס / מטושטש א.
 אלמלך / ח' ג².
 ודזי / ודזי א.
 אלמקימיון / [מיו ג².
 פי / מטושטש ג².
 גמיע-אלבלאד / חסר ג².
 שעוב / ח' אק¹ת.
 אלבלאד / אלבלאדן ק¹ת.
 סלאם / סלס אג².
 עליכם-אללה / אללה עליכם וברכאתה אק¹ת.
 וברכאת אללה / וברכאתה ג².

כז. קד אמרת באמר פי גמיע סלסנה ממלכתי אן יכונו מתקיון פאזעיון
 מן אלאה דניאל או חו אלאלאה אלתי אלקיוס אלי אלאבד ומלכה לא
 יזול וסלסאנה אלי אכר אלעאלס.
 סלסנה / סלסאן ג² / סלסאנה ת.
 ממלכתי / ממל [י ג².
 יכונו / יכונו ג².
 מתקיון / ס [ג².
 פאזעיון-או / חסר ג².
 פאזעיון / פזעיון א.
 חו / הו אג²ת / הוא ק¹.
 אלאלאה / אלאלה א / אלאה ג².
 אלקיוס / אלקיוס ג².
 אלי (ו) / אלי ג².
 ומלכה / וממלכתה ג².
 יזול / יזול ג².
 אלעאלס / אלע [ג².

פרק ג'

כח. והו אלמנגי ואלמכלק צאנע אראת ואעגובאת פי אלטמא ואלארץ
 או כלק דניאל טן יד אלאסד.
 והו-צאנע/ חסר ג².
 צאנע/ וצאנע אק¹ת.

אראת
 אראת/ אראת ג².
 ואעגובאת/ ואעגובאת ג².
 אד/ אלדי ג².
 יד/ ח' ג².

כס. תם אצלח דניאל פי מלך דריוש וכורש אלפארטי.
 תם/ ת [] ג².
 אצלח/ נ': חאל אק¹ת / חסר (אבל נשאר מקום בעד חאל) ג².
 פי-אלפארטי/ חסר ג².

פרק ו'

כתבי יד: א, ק, ק¹, ת, ג², ג³.

א. פי אלסנה אלולא מן מלך בלשאצר מלך באבל ראי דניאל חלמא
כמא תרא עינה והו פי מצגעה חיוניז כתב דאלך אלחלם וקאל פי
אווּל אלכלאס.

אלולא / אלולא א.

בלשאצר / בלשאצר ק¹ ת.

כמא / כמי ת.

תרא / תרי א.

עינה / עינאה ק¹ ת.

דאלך / דלך א / דאלך ת.

אווּל / אוּל א.

ב. אבתדא דניאל וקאל ראית פי רויאי פי אלליל כאן ארבע גהאט
אלטמא מצדרה מנצמה אלי אלבחר אלכביר.

אבתדא / אבתדי א ק¹ ת.

פי (1) / נ': מא ק.

רויאי / רואיו א / ירא ק / מיא ת.

פי (2) / ח' ת.

אלליל / אליל ת.

ארבע / ד' א.

ג. וכאן ארבע אשכאך עצימה צאעדה מן אלבחר כל ואחד מתגיר מן
אלאכר.

ארבע / ארבעה א.

עצימה / עטימה א.

מתגיר / מתגיר א.

פרק ז'

ד. אלשכך אלאוול ישיבה אלאסד ולה אגנחה כאלנסר תם ראית כאן
אגנחה אנתתפת ורפע מע זאלך מן אלארך תם אקיס עלי רגלאן
מתל אנטאן ואעסי עקל אנטאן.

אלאוול / אלאול א.

אגנחה / נ': קד א.

זאלך / דארך א.

רגלאן / רגליו א.

אנטאן / אלנאס א.

ה. ואלאן שכך אכר תאני שביה אלדב וקד אקיס אלי גאנב ואחד
וכאן פי פמה תלאתה אצלאע מתעלקה בין אסנאנה והכזא יקאל
לה קס פכל אללחס אלכתיר.

וואלאן / וכאן א.

שביה / ישיבה א / שבה א.

אלי גאנב / אלאגאנב א,

פמה / פיה א / פאה א.

תלאתה / ג' א / תלאת א.

והכזא / והכזי א.

והכזא-אלכתיר / חסר א.

ו. ובעד זלך ראית כאן שכך אכר כאלנסר ולה ארבעה אגנחה סאיר
עלי זרהה ולה ארבעה רוט וקד דפע אליה סלסאן.

שכך / שכזא א.

ארבעה / ד' א / ארבע א / נ': מן א.

אגנחה / אגנחת א.

סאיר / אלטאיר א.

זרהה-סלסאן / חסר א.

סלסאן / סלסאן א.

פרק ז'

- ז. ובעד זאלך ראית פי רויא אלליל כאן שכך ראבע פזיע היוב
 שדיד גדא ולה אסנאן כבאר טן חדיד יאכל בהא וידק ואלבאקי
 ידוסה ברגלאה והו מתגיר ען טאיר אלאשכאץ אלתי קבלה ולה
 עשרה קרון.
 זאלך / דלך א.
 רויא / ר'יא א.
 פזיע / פזע ע / מפזע ת.
 היוב / מהיב ת.
 שדיד / ח' א / ח' (אבל נשלם בגליון) ע.
 ידוסה-קרון / חטר ומטושטש א.
 ברגלאה / ברגליה ע.
 מתגיר / מתגיר א.
 ען / טו ת.
 אלתי / אלדו א.
 עשרה / עשר א.

פרק י'

ח. פבין מא אנא מתפכר פי תלך אלקרון פאזא בקרין אכר סגיר קד
 נבת פי מא בינהא ותלאתהּ מן קרון אלאולי אנקלעת מן בין ידיה
 וכאן עיון כעיון אלנאס פי זאלך אלקרין ופס יתכלס באלכבאיר.
 פבין / ובין קת.

פבין מא / וביןמא א.

מתפכר / מתפרס א / מתפטר קת.

פאזא / פאזי ק.

בקרין / בקרו אקת.

אכר / ח' ק.

סגיר / סגיר א / סגיר קת.

פי מא / פימא א.

מא / ח' ת.

בינהא / בינהמא ק / ביניהם ת.

ותלאתהּ / ותלתהּ א.

קרון / אלקרון אקת.

אלאולי / אלאול א / אלאויל ת / ח' ק.

וכאן / ולה ק.

זאלך / דאר א / דאר ת.

אלקרין / אלקרון קת.

ט. תם ראית כאן כראסי קד שרחת וכאן שיכא קד גלט פוקהא ולבאסה
 כאלתלג אלאבין ושער ראסה אבין כאלצוף וכרסיה מן נאר לה
 שעאע ולואלבה נאר משתעלה.

כאר / ח' ק.

ולבאסה / לבאסה ק.

כאלתלג אלאבין / אבין כאלתלג א.

וכרסיה / וכראסיה ק / וכרסיה ת.

מן נאר / ח' ק.

לה / להא אקת.

משתעלה / משתעל ת.

פרק ז'

י. ונהר מן נאר יגרי מן בין ידיה ויכרג ואלף אלופ יכדמונה
 ורבואת רבואת יקומון בין ידיה וקד וצע אלחכס ונשרת אלדואוין.
 יגרי / יגר ת / נ': ויכרג קת.
 ויכרג / ח' קת.
 ואלף / ואלופ א.
 יכדמונה / ח' קת.
 ורבואת / ורבוה קת.
 יקומון / נ': מן קת.
 אלדואוין / אלדואוין א.

יא. תם ראית כאן מן תלך אלכלמאת אלעצומה אלדי כאן אלקריון יתכלם
 בהא אסתחק גמלה אלשכך אן קתל ובאד גסמה וגעל וקידא לאלנאר.
 מן / נ': אגל אקת.
 אלעצומה / אלעצומה א.
 אלדי / אלתי אקת.
 כאן (2) / כאנת אקת.
 אלקריון / אלקרו אקת.
 יתכלם / תתכלם אקת.
 אלשכך / נ': אלי תת.
 קתל / יקתל א.
 לאלנאר / ללנאר א.

יב. ואמא באקי אלאשכאך פזאל סלסאנהם ואעסו מהלה פי חיותהם אלי
 וקת וזמאן.
 סלסאנהם / צלסאנהם קת.
 סלסאנהם-וזמאן / חסר א.
 מהלה / נהלה תת.
 פי / מן קתת.
 חיותהם / חיותה קתת.

פרק ז'

יג. תם ראית פי מא ירא מן אלליל כאן שאבא מקבל מע אלסחאב חתי
בלג אלי מוצע אלשיך וקדמה בין ידיה.

תם-ידיה/ חטר א.

מ/ פי ע.

אלסחאב/ אלסחאב ת.

אלשיך/ אלסיף ת.

וקדמה/ פקדמה קת.

יד. פאעטאה אלטלסאן ואלוקאר ואלטלך וגמיע אלשעוב ואלאמס ואהל
אללגאת לה יסיעון סלסאנה סלסאן אבדא לא יזול ומלכה לא יתג'יר.

פאעטאה-יתג'יר/ חטר א.

פאעטאה/ פאעטי ת.

אלטלסאן/ אלצלסאן ע.

ואלוקאר/ אלוקאר ת.

סלסאנה/ צלסאנה ע.

סלסאן/ צלסאן ע.

אבדא/ אבדי ת / אלעאלס ע / נ': אלדי ע.

סו. פלמא כרב רוחי אנא דניאל פי גסמי ורויא עיני אדהשתני.

דניאל/ דני' ג³.

ורויא/ וריא ג³ / וריי ת.

עיני/ עיניי ע / עינאי ת / נ': קד ע.

אדהשתני/ אדהשני אק / ידהשני ג³ ת.

פרק ז'

טז. תקדמת אלי ואחד מן אלוֹקוֹף ואלתמסת מנה אלצחיה פי גמיע זאלך
פקאל לי וערפני תפסיר אלאמור.

תקדמת / פתקדמת ת.

זאלך / זלך אג³.

פקאל / פקאלה אג³.

לי / לה ג³.

תפסיר / תפס' ג³ / נ': זאלך ק.

יז. הדה אלאשכאק אלעצאם אלזי הי ארבע הי ארבע מטאלך תקום פי אלארץ.

אלאשכאק / הושכאק ת.

אלעצאם / אלעצאם אג³.

אלזי / אלתי אג³ ק.

ארבע (1) / ארבעה א / ד' ג³.

הי (2) / ח' ת. ד"ל

הי ארבע (2) / הי ארבע ג³.

ארבע (2) / ד' א.

יח. תם יתלמון אלמלך אלקדוטין אלמתעליון וירתונה אלי אלדהר.

יתלמון / יתלם אג³ / יתלמון ת.

אלקדוטין / אלקדוטין אג³ / אלקדוטין ק.

אלמתעליון / אלעאליון א / אלעאליון ג³ / אלמתעאליון קת.

אלדהר / נ': ודהר אלדהור אג³ קת.

פרק ז'

יט. חינוך ארדת אן אסתתבת אמר אלשכך אלראבע אלדיכאן מגיירא
 מן אלגמיע פה מפזע גדא אסנאנה מן חדיד ואצפארה מן נחאס
 ואכל בהא וידק ואלבאקי ידוסה ברגלאה.

ארדת אן/ ח' ע.

אסתתבת/ אסתתבאת ע.

אלראבע אלדי/] די ע.

מגיירא/ מגיירא א.

פה/ פהו אקת.

מפזע/ מפזוע ע.

גדא אסנאנה/ ג] אנה ע.

ואצפארה/ ואצפארה א.

בהא/ ח' עת.

ברגלאה/ ברגלה א / ברגליה ע.

כ. ואמא אלעשר אלקרון אלאויל אללואתי פי ראסה ואלאכר אלדי
 וסקס ונבת מן בין ידיה תלאתה ואלקרין מנתצב אלעיון ופס מתכלס
 באלכבאיר וצאר מנצרה אכתר מן נצראיה.

ואמא/ ואמר א.

אלעשר/ אלעשרה ב.

אלעשר אלקרון/ אלקרון אלעשרה ע.

אלקרין/ קרון א.

אלאויל/ ח' את / אלאולאת ע.

אללואתי/ ח' ע.

וסקס ונבת/ נבת וסקס אקת.

תלאתה/ ג' א.

ואלקרין/ ואלקרין אקת.

אלעיון/ ולה עיון א / נ': ולה עיון ב.

מתכלס/ יתכלס אקת.

מנצרה/ מנצרה א.

אכתר/ אכבר א.

נצראיה/ נצראיה א.

פרק ז'

כא. וכנת ראית כאן דאלך אלקריון יחארב אלקדוסיון ויצפר בהם.

וכנת/ וכ[] ש.

כאן/ באר ש.

דאלך/ דלך א.

אלקריון/ אלקרו את.

יחארב/ יחאטב ת / יחאבב ב.

אלקדוסיון/ אלקדוסיון א.

ויצפר/ ויטפר א.

בהם/ []הם ש.

כב. אלי אן גא אלשיך פצאר אלחכם לאלקדוסיון אלמתעאליין ודנא

אלאגל וורת אלמלך אלקדוסיון.

לאלקדוסיון/ לקדוסיון א.

אלקדוסיון/ אלקדוסיון א / אלקדוסיון ש.

פרק ז'

כג. הכזא קאל תפסיר אלשכץ אלראבע ממלכה ראבעה תכוון פי אלארץ
תגזיר. מן תקדם מן אלממאלך וכאנהא תאכל גמיע אלבלאד ותדוטה
ותדקה.

הכזא / הכדי א / הכדי ש.

קאל תפסיר / ק [] ג².

תפסיר / אל [] ש.

אלשכץ / אלש [] ש.

אלראבע ממלכה / אלראב [] מלכה ש.

ממלכה / אלממלכה ג².

ראבעה / אלראבעה ג².

תכוון / תכו א.

אלארץ / אל [] ש.

תגזיר / תגזיר אג².

מן (ו) / מא אג² קת.

תקדם-אלממאלך / תק [] אלר ש.

תאכל / תא [] ש.

גמיע / גמיע ג².

אלבלאד / אלממאל [] ג².

ותדוטה / ותדוטהא א / [] תדוטהא ג².

ותדקה / ותדקהם ג² / ותדקהא א / ות [] קה ש.

פרק ג'

כד. ותפסיר אלעשר אלקרון מן תלך אלממלכה יקום עשר מלוך ואכר
 בעדהם פהו יגיר מא תקדם מן אלאוולין ויצע תלאת מלוך.
 אלעשר / אלי' ג² / אלעשרה פ.
 אלקרון / קרון אג².
 עשר / עשרה אקת.
 ואכר בעדהם / ובעדהם ובעדהם יקום אכר ג².
 ואכר / נ': יקום אקת.
 יגיר / יגיר אג².
 מא / מ] ג².
 אלאוולין / אלאולין אנ².
 ויצע / ויצע ג².
 תלאת / ג' אג² / תלאתה ת.

כה. וכלאם יתקולה עלי אלעאלי ויכלק אלקדוסין אלמתעאליין
 ויאמל אן יגיר אעיאדהם וטננהם ויטלמון פי ידה אלי מדה
 וטדתין ונצף.
 יתקולה / יתקולה א / תקולה ג² / ית — פ.
 אלעאלי / אלעלי א.
 ויכלק / ויכלק א / ויכלק קת / מטושטש ג².
 אלקדוסין / אלקדוסין אג² / לקדוסין פ.
 אלמתעאליין / אלמתעאליין ג² / אל] עליין פ.
 ויאמל / ויאמל א / ויאמל ג² / ויאמל פ.
 יגיר / יגיר אג².
 אעיאדהם / אעיאדהם ת / אעיאדהם ג².
 אעידהם וטננהם / מטושטש ומחורר פ.
 וטננהם / וטננהם ג² [וטננהם ג².
 ויטלמון / ויטלמון פ.
 פי / מטושטש ג².
 ידה-מדה / י.. ל. דה פ.
 ונצף / ונצף פ.

פרק ו'

כו. ולמא וצף אלחכם ואזיל סלטאנה וצאר אלי אלנפוד ואלאבאדה אלי
 אכר אלזמאן.
 וצף / וצע אקת.
 ולמא וצף / ולמ... [ג².
 ואזיל / אזיל אג²ת.
 סלטאנה / צלטאנה פ.
 אלנפוד / אלנפוד ג² / נפארד פ / אלנפארד ת.
 ואלאבאדה / ואבאדה פ / ואלאבא [ג².
 אלי (2) / [לי ג².
 אכר / אכר קת.

כז. ואלמלך ואלטלמאן ואלשרף אלדיון למלך גמיע מא תחת אלטמא סלמת
 אלי אלקום אלקדוסין אלמתעאליון מלכהם מלך אלהר וגמיע אלטלאסין
 להם יטמערן ויטיערן.
 ואלמלך / ואלמלך ג².
 ואלטלמאן / ואלצלמאן פ.
 אלדיון למלך / אלד [אלר ג².
 אלדיון / אלדיון א / אלדו ת.
 למלך / למלך א / לאלממאלר ת.
 מא / מן ג².
 אלטמא / אלטמא ג².
 סלמת / ח' ת.
 אלי / ח' ג².
 אלקום / ח' פ.
 אלקדוסין / אלקדוסין א / אלקדוסיון פ / ... קד... יו ג².
 אלמתעאליון / אלמתעאליון ג² / אלמתעאליון ת.
 מלכהם / פמלכהם אג²קת.
 וגמיע / וגמיע ג².
 אלטלאסין / ... לאסין פ / אלטלא [ג².
 להם / חסר ג².
 יטמערן / [מעור ג².

פרק ו'

כח. אלי ההנא אכר אלקצה ואנא דניאל קד אדהשתני אפכארי כתירא
 ותגיררת סחנתני עליי וחפצת אלקצה פי קלבי.
 אלי/ חסר ג².
 ההנא/ האהנא אנ² / נ': אנתהא ג².
 ואנא/ אנא ת / ואנא פ.
 קד/ ח' אקת.
 אדהשתני/ אדהשתני פ / [שתני ג².
 ותגיררת/ ותגיררת אנ².
 עליי/ חסר ג².
 וחפצת/ וחפצת א / [ת ג².
 אלקצה/ אל [ג².
 קלבי/ קלבי ג².